

**ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД «ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К.Д.УШИНСЬКОГО»**

Кафедра філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності

Є. Р. БОРІНШТЕЙН

З. М. АТАМАНЮК

СУЧАСНИЙ ФІЛОСОФСЬКИЙ ДИСКУРС

Змістовий модуль 2

***ТЕОРЕТИЧНА АКТУАЛІЗАЦІЯ ДИСКУРСУ НОВІТНЬОЇ
ФІЛОСОФІЇ***

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня

вищої освіти ОНП Філософія

Одеса – 2023

УДК: 1:165.192(07)

Затверджено вченою радою Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», протокол № 8 від 23 лютого 2023 р.

Рецензенти:

Доктор філософських наук, професор, завідувачка кафедри психології, педагогіки та лінгводидактики Державного університету інтелектуальних технологій та зв'язку

Мар'яна ПАЛЬЧИНСЬКА

Доктор філософії, завідувачка завідувачка Одеського обласного ресурсного центру підтримки інклюзивної освіти КЗВО «ОАНО ООР»

Ірина ОРЛЕНКО

Борінштейн Є.Р., Атаманюк З.М. Сучасний філософський дискурс. Змістовний модуль 2. Теоретична актуалізація дискурсу новітньої філософії : методичні рекомендації. Одеса, 2023. 50 с.

Філософський дискурс починає виконувати роль інтегруючого фактору в сучасній культурі. Тому вивчення курсу «Сучасний філософський дискурс» є невід'ємною складовою системи гуманітарної освіти у цілому.

Методичні рекомендації розроблено з урахуванням принципів гуманізації та демократизації освіти, на основі концепції полікультурності; базується на новітніх теоретичних здобутках і практичному досвіді в галузі філософії. Методичні рекомендації призначені для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 033 Філософія. Вміщено матеріали теоретичного курсу, завдання для самостійної роботи та виконання ІНДЗ, список літератури, матеріали для підготовки до практичних занять тощо.

ЗМІСТ

1. ВСТУП. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	4
2. НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ДИСЦИПЛІНИ	7
3. ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ.	
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. ТЕОРЕТИЧНА АКТУАЛІЗАЦІЯ	
ДИСКУРСУ НОВІТНЬОЇ ФІЛОСОФІЇ	8
4. ТЕМИ ЛЕКЦІЙ	10
5. ТЕХНОЛОГІЧНА КАРТА ПІДГОТОВКИ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ	13
6. ВКАЗІВКИ ДО ВИКОНАННЯ ІНДЗ	16
7. ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ	19
8. ТЕКСТ ОБРАНОЇ ЛЕКЦІЇ	24
9. ФІЛОСОФСЬКИЙ ГЛОСАРІЙ	27
10.ПИТАНЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ	45
11.ПИТАННЯ ДЛЯ ЗАЛІКУ	46
12.РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ	48

1. ВСТУП. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Актуальність навчального курсу зумовлена стрімким розвитком у другому десятилітті ХХІ століття нових форматів філософування. У Європейській культурі сьогодні відбувається кардинальна зміна світоглядних і ціннісних орієнтацій, що призводить до суттєвих трансформацій у царині філософського знання, до якісної зміни основних філософських проблем і методів філософування. Провідним принципом сучасного філософського мислення стає плюралізм. Це вимагає і водночас стимулює розвиток критичної рефлексії і саморефлексії у мислячого суб'єкта. Тому вивчення курсу «Сучасний філософський дискурс» є важливою передумовою формування критичного мислення у майбутнього фахівця.

На тлі світоглядно-методологічного плюралізму в філософії ХХ століття загострюється дилема сцієнтизму та антропологізму, що визначає основні тенденції розвитку філософії впродовж усього ХХ століття. Своєрідними максимами суспільної свідомості і самосвідомості у ХХ – ХХІ століттях стають проблеми самозбереження і подальшого розвитку людини і цивілізації. Саме ці проблеми окреслюють предметне поле сучасної філософії. Тому вивчення є важливим для формування загальної світоглядної культури людини і відповідає потребам підготовки майбутнього фахівця відповідно до вимог сучасності.

Найменування показників	Галузь знань, ОНП, спеціальність, рівень вищої освіти	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 4	Галузь знань 03 Гуманітарні науки	Статус дисципліни: Вибіркова	
Модулів – 1	Спеціальність 033 Філософія	Рік підготовки:	
Змістових модулів – 2		1-й	1-й
Індивідуальне науково-дослідне завдання – тези		Семестр	
Загальна кількість годин - 120		1-й	1-й
		Лекції	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2 самостійної роботи студента – 4	Рівень вищої освіти: Третій (освітньо-науковий) Ступінь освіти: Доктор філософії (PhD)	16 год.	4 год.
		Практичні, семінарські	
		16 год.	4 год.
		Лабораторні	
		0 год.	0 год.
		Самостійна робота	
		78 год.	102 год.
		Індивідуальні завдання:	
10 год.	10 год.		
		Вид контролю: залік	

Мета навчальної дисципліни «Сучасний філософський дискурс»:

ознайомити аспірантів з багатим пластом сучасних філософських тенденцій і напрямків, провідними течіями і основними проблемами новітньої філософії, котрі завжди мали і мають світоглядну спрямованість, а також сприяти формуванню і розвитку у аспірантів теоретичного мислення, здатності творчо розглядати явища і процеси навколишньої дійсності, володіти методологією пізнання та практичної діяльності, залучати до світоглядної та методологічної культури, підкреслити принципову важливість для кожної людини її вільного світоглядного самовизначення, вибору активної життєвої позиції, творіння добра шляхом зміцнення власною діяльністю держави та суспільства.

Передумови для вивчення дисципліни: Дисципліна базується на знаннях з ОК гуманітарного, природничо-наукового, технічного змісту, що отримані під час навчання на ОПП першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнях вищої освіти.

Очікувані програмні результати навчання:

ПРН 01. Мати передові концептуальні та методологічні знання з філософії і на межі предметних галузей, а також дослідницькі навички, достатні для проведення наукових і прикладних досліджень на рівні світових досягнень з філософії, отримання нових знань та здійснення інновацій;

ПРН 03. Ефективно застосовувати у фаховій діяльності знання основних положень теоретичної і практичної філософії, історії світової та вітчизняної філософської думки, а також основних напрямів та провідних тенденцій у сучасній світовій філософії;

Очікувані результати вивчення дисципліни:

Знати:

- змістове поле, основні етапи розвитку і проблематику сучасної філософії;
- понятійний апарат сучасного філософського знання;
- місце і роль сучасної філософії в суспільстві, її основні функції та задачі;
- головні ідеї та основоположні праці провідних представників філософського дискурсу сучасності;
- особливості взаємодії філософії та сучасного гуманітарного дискурсу;
- специфіку методології пізнавального і ціннісного освоєння людиною дійсності.

Уміти:

- порівнювати світоглядні парадигми, ідеологічні і релігійні конструкції, концепції, виділяти їх сильні і слабкі сторони;
- розкривати зміст та інтерпретувати ключові поняття в межах конкретних філософських напрямів і традицій актуальних проблем сучасної філософії;

- пояснювати особливості функціонування і трансформації ключових філософських ідей в контексті інтелектуальної картини ХХ – початку ХХІ ст.;
- демонструвати знання основних джерел з вивчення актуальних проблем сучасної світової філософії;
- самостійно опрацьовувати філософські тексти, здійснювати їх критичний аналіз.

Навчальна дисципліна формує міждисциплінарні взаємозв'язки з іншими дисциплінами ОНП, такими як «Методологічні аспекти наукового пошуку і творчості», «Творча особистість у вимірі філософії», «Сучасна людина: площини філософської рефлексії», «Науково-педагогічна практика» та іншими.

Інтегральна компетентність: Здатність продукувати нові ідеї, розв'язувати комплексні проблеми у сфері філософії, застосовувати методологію наукової та педагогічної діяльності, а також проводити власне наукове дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення.

Загальні компетентності (ЗК):

ЗК 05. Здатність розв'язувати комплексні проблеми філософії на основі системного наукового світогляду та загального культурного кругозору із дотриманням принципів професійної етики та академічної доброчесності.

ЗК 06. Здатність проявляти толерантність та повагу до культурної різноманітності, діяти соціально відповідально та свідомо в умовах полікультурних реалій та сучасних трансформаційних процесів.

Спеціальні компетентності (СК):

СК 01. Здатність виконувати оригінальні дослідження, досягати наукових результатів, які створюють нові знання у філософії та дотичних до неї міждисциплінарних напрямках і можуть бути опубліковані у провідних наукових виданнях з філософії та суміжних галузей;

СК 05. Здатність аналізувати, систематизувати та узагальнювати результати міждисциплінарних наукових досліджень у сфері філософії, оцінювати сучасний стан і тенденції розвитку філософії;

СК 07. Здатність орієнтуватись та розкривати фундаментальні основи філософського ставлення до світу та людини в умовах сучасної світоглядної трансформації цивілізаційних парадигм з урахуванням регіональних та національних потреб, полікультурних реалій, процесів глобалізації на основі міжкультурного діалогу.

2. НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ДИСЦИПЛІНИ

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						Заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	ла	ін	с.р		Л	п	ла	ін	с.р.
о	р	б	д	.	о			б	д			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
<i>Змістовий модуль 1. УНІВЕРСАЛЬНІ КОНСТРУКТИ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФІЇ</i>												
Тема 1. Теоретичні побудови та дослідницькі практики дискурс-аналізу.	14	2	2			10	16					14
Тема 2. Стратегії напрямки сучасної філософії.	16	2	2			12	16	2				14
Тема 3. Філософські напрямки ХХІ століття	14	2	2			10	14					14
Тема 4. Філософський дискурс сучасної України	16	2	2			12	14					14
Всього за змістовним модулем I	60	8	8			44	60	2	2			56
<i>Змістовий модуль 2 ТЕОРЕТИЧНА АКТУАЛІЗАЦІЯ ДИСКУРСУ НОВІТНЬОЇ ФІЛОСОФІЇ</i>												
Тема 5. Глобальні	14	2	2			10	12					10

проблеми людства, концепція сталого розвитку та науково-інтегративні процеси сучасності.								2				
Тема 6. Наука, техніка, людина у системі «людина-світ».	12	2	2			8	14					12
Тема 7. Особливості соціокультурних трансформацій свободи.	12	2	2			8	12					12
Тема 8. Філософія війни у контексті специфіки правової культури.	12	2	2			8	12					12
Разом за змістовим модулем II	50	8	8			34	50	2	2			46
ІНДЗ					10						10	
Усього годин	120	16	16		10	78	120	4	4		10	102

3. ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ.

Змістовий модуль 2 **ТЕОРЕТИЧНА АКТУАЛІЗАЦІЯ ДИСКУРСУ НОВІТНЬОЇ ФІЛОСОФІЇ**

Тема 5. Глобальні проблеми людства, концепція сталого розвитку та науково-інтегративні процеси сучасності.

Суть і зміст глобальних проблем. Проблема людини як фокус усіх глобальних проблем. Сучасна екологічна криза та об'єктивний зміст

екологічного імперативу. Необхідність екологізації світогляду людей і всієї соціальної практики. Формування соціоекології та етики довкілля. Концепція сталого розвитку суспільства. Ноосферна стратегія сталого розвитку. Зародження ідеї Екологічної Конституції Землі (ЕКЗ). Екологічна економіка, проблематика сталого розвитку, глобалізація. Шлях від ідеї до концепції. Методологічні засади ЕКЗ. Міркування про структуру ЕКЗ. Наука і політика у підготовці та впровадженні ЕКЗ. Соціальна роль екологізації суспільства. Екологізація освіти у перспективах розвитку суспільства. Екологізація інших аспектів соціокультурного розвитку. Біоетика в організмі сучасної науки. Розширення проблематики: від суто етичних проблем до різноманіття екологічної філософії. Основні аспекти нової галузі в системі філософського знання. Екологічна філософія та екологізація суспільства.

Розвиток міждисциплінарних теоретичних інтеграторів та основні напрями інтеграції в сучасній науці. Зростання інтегративної ролі філософського знання. Єдність наукового знання як об'єктивна основа інтеграції науково-освітнього потенціалу суспільства. Соціальне значення персонального комп'ютера. Інформатизація суспільства як чинник соціокультурного прогресу. Розвиток інформатики та перспективи становлення інформології. Інформаційний простір та інформаційна культура особи і суспільства. Інформатизація як засіб досягнення сталого розвитку суспільства.

Тема 6. Наука, техніка, людина у системі «людина-світ».

Техніка як філософсько-антропологічна проблема. Філософія техніки. Техніка, технологія, технікознавство. Єдність пізнавальної та перетворювальної функцій у технічному знанні. Синтетичний характер технікознавства. Фундаментальні і прикладні дослідження. Комплексні науково-технічні дисципліни. Формування загальнотехнічного рівня наукової методології. Технічні дисципліни і соціальна практика. Сутність НТР, її унікальність в історії людства та часові межі. Основні напрями НТР та особливості її сучасного (технологічного) етапу. Соціальні наслідки НТР, їх зв'язок з характером економіки суспільства. НТР і природа людини. Основні тенденції розвитку науки на рубежі ХХ–ХХІ ст. Формування загального наукознавства як результат самопізнання сучасної науки.

Наука, техніка, людина в контексті специфічного для філософії відношення “людина-світ”. Переосмислення логіки, можливостей, пріоритетів та перспектив науково-технічного прогресу. Співвідношення науково-технічного та соціального прогресу. Гуманізація шляхів та засобів розвитку науки і техніки. Основні напрями західної філософії науки і техніки в ХХ ст. Мораль та етичні норми діяльності в науці. Ставлення вченого до пошуку істини і природа наукових помилок. Особисті інтереси науковця, корпоративні та суспільні інтереси. Соціальна відповідальність вченого. Учитель і учень у

науці, наукова школа. Морально-етичні проблеми авторства та співавторства. Патріотична позиція вченого.

Тема 7. Особливості соціокультурних трансформацій свободи.

Людина як компонент соціокультурної реальності. Ідентичність та толерантність у соціальних науках. Вплив глобалізації на соціокультурні трансформації свободи та флуктуації свободи в сучасних умовах. Свободна людина в соціокультурній реальності: ідентичність і толерантність. Буття людини як процес становлення людини. Усвідомлення людиною самої себе. Людина як носій певної культури. Людина у соціокультурній реальності. Людина у соціальній структурі суспільства. Людина і свобода. Свободна людина. Лібералізм як цінність. Свобода і лібералізм. Прояви свободної людини у соціокультурних трансформаціях. Володіння сучасною свободою людиною ідентичністю в широкому сенсі. Толерантне ставлення до світу свободної людини. Вплив глобалізації на соціокультурні трансформації свободи. Свобода особистості у соціокультурній реальності. Вплив глобалізації на існування свободи в сучасному суспільстві. Глобалізація як всеохоплюючий багатоаспектний процес перетворення світу в цілісну систему, що визначає майбутнє людської цивілізації. Глобалізація як новий етап світового розвитку, що якісно відрізняється від попередніх історичних формацій і характеризується різким прискоренням темпів інтернаціоналізації усіх сфер суспільного життя – економічної, соціальної, політичної, духовної – й виведенням їх на новий якісний рівень. Основні аспекти характеристики глобалізації. Гуманізація суспільства. Флуктуації свободи особистості в сучасному суспільстві. Свобода суспільства. Соціально-економічні та політичні передумови свободи особистості. Інтереси, бажання людей у процесі формування під впливом економічних відносин і соціального середовища. Синергетичний підхід у дослідженні свободи. Флуктуації свободи особистості в сучасному суспільстві.

Тема 8. Філософія війни у контексті специфіки правової культури.

Філософське осмислення війни. Мир як норма існування людства. Соціокультурні стратегії війни. Гібридна війна. Інформаційна війна. Проблема *Tabula Rasa* у філософії війни. Значення моралі. Добро і зло: основа категоричного імперативу моралі. Поняття «геноциду». Російська агресія проти України. Морально-етичне розкладання російського суспільства. Деградація і деграданти. Російський шизофашизм. Необхідність міжнародного трибуналу щодо російських злочинів в Україні. Фактор Бучі як морально-етична проблема. Відновлення України. Цінність людського життя.

Фактори формування соціальної правової держави і правового громадянського суспільства. Принципи правової держави і громадянського суспільства. Глобальні завдання, що стоять перед державою і суспільством. Сутність правової культури через природу права як регулятора

загальносоціальної політичної справедливості. Коло суб'єктів права, їх юридичні права, обов'язки, які є гарантією забезпечення соціального прогресу. Особливістю формування правової культури в Україні. Проблема збереження кращих національних традицій правової культури. Особливості правової культури США та англо-саксонської правової системи. Високий рівень незалежності судової влади по відношенню до інших гілок державної влади.

4. ТЕМИ ЛЕКЦІЙ

Змістовий модуль 1. УНІВЕРСАЛЬНІ КОНСТРУКТИ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФІЇ

Тема 1. Теоретичні побудови та дослідницькі практики дискурс-аналізу.

Визначення поняття дискурс. Еволюція поняття в історичному контексті. Теоретичні бази дискурс-аналізу. Ідеологічні, історичні, психоаналітичні аспекти дискурсу. Проблеми типології дискурсу. Залежність принципу класифікації дискурсу від напрямку дослідження. Основні принципи та критерії поділу дискурсу на типи: філософський, літературний, публіцистичний тощо. Специфіка художнього та масмедійного дискурсів.

Дискурс-аналіз як дослідження текстів у якості продуктів мовленнєвої діяльності, що здійснюється в конкретних суспільно-політичних обставинах і культурно- історичних умовах.

Тема 2. Стратегії і напрямки сучасної філософії.

Основні тенденції розвитку сучасної західної філософії. Найбільш впливові напрями та течії філософії заходу. Проблеми свободи і цілісного розвитку людини. Сутність матеріалістичного розуміння історії. Філософська розробка соціальної проблематики. Антропологічні напрямки в західній філософії.

Постмодерн. Місце «епістем» в дослідженні культурно-історичних епох, з точки зору сучасності. Зміщення акценту уваги на метод «археології знання», на протиположність загально-історичному пізнанню.

Тема 3. Філософські напрямки ХХІ століття

Людина у Всесвіті. Глобальні проблеми сучасності. Історичні форми відношення людини до природи. Криза «фаустової», техногенної культури. Поняття глобальної проблеми. Класифікація глобальних проблем. Глобальна свідомість. Екологічний імператив. Екзистенціальна філософія. Людина в світі та світ людини. Сутність людського буття. Буття і існування. Головні проблеми екзистенціалізму: людина в загальній структурі буття, унікальність людського

буття, проблеми свободи, людина в умовах соціальної кризи та граничної ситуації, життя і смерть, сенс людського буття.

Тема 4. Філософський дискурс сучасної України

Філософський дискурс в академічних установах та навчальних закладах України ХХ ст. (Київ, Харків, Львів). Розробка проблем онтології, гносеології та аксіології. Розробка історії філософії та її вивчення в Україні. Основні течії української соціально-політичної думки.

Історичні передумови і філософські підстави концепції сталого розвитку. Сутність концепції стійкого розвитку. Сучасні соціальні процеси: особливості та властивості, форми прояву соціальних процесів. Види соціальних процесів та їх характеристика: економічні, демографічні, міграційні, політичні, екологічні, соціокультурні, духовно-моральні.

Екологічна філософія та екогуманізм як наука та її роль у сучасному суспільстві. Екогуманізм як нова філософія життя. Науково-філософський аспект проблеми взаємодії суспільства і природи. Футурологічні концепції екологічного напрямку (мальтузіанство, неомальтузіанство, екоалармізм, технооптимістична течія). Світоглядна значимість сучасних екологічних досліджень (М.М. Кисельов, В.С. Крисаченко, Т.В. Гардашук).

Змістовий модуль 2

ТЕОРЕТИЧНА АКТУАЛІЗАЦІЯ ДИСКУРСУ НОВІТНЬОЇ ФІЛОСОФІЇ

Тема 5. Глобальні проблеми людства, концепція сталого розвитку та науково-інтегративні процеси сучасності.

Проблема людини як фокус усіх глобальних проблем. Сучасна екологічна криза та об'єктивний зміст екологічного імперативу. Екологічна економіка, проблематика сталого розвитку, глобалізація. Шлях від ідеї до концепції. Методологічні засади ЕКЗ. Екологізація освіти у перспективах розвитку суспільства. Екологізація інших аспектів соціокультурного розвитку. Біоетика в організмі сучасної науки.

Зростання інтегративної ролі філософського знання. Інформатизація суспільства як чинник соціокультурного прогресу. Інформаційний простір та інформаційна культура особи і суспільства. Інформатизація як засіб досягнення сталого розвитку суспільства.

Тема 6. Наука, техніка, людина у системі «людина-світ».

Філософія техніки. Техніка, технологія, технікознавство. Комплексні науково-технічні дисципліни. Формування загальнотехнічного рівня наукової методології. Основні напрями НТР та особливість її сучасного (технологічного) етапу. Наука, техніка, людина в контексті специфічного для філософії

відношення “людина-світ”. Співвідношення науково-технічного та соціального прогресу. Гуманізація шляхів та засобів розвитку науки і техніки. Основні напрями західної філософії науки і техніки в ХХ ст. Мораль та етичні норми діяльності в науці. Особисті інтереси науковця, корпоративні та суспільні інтереси. Соціальна відповідальність вченого. Учитель і учень у науці, наукова школа. Морально-етичні проблеми авторства та співавторства.

Тема 7. Особливості соціокультурних трансформацій свободи.

Людина як компонент соціокультурної реальності. Ідентичність та толерантність у соціальних науках. Свободна людина в соціокультурній реальності: ідентичність і толерантність. Буття людини як процес становлення людини. Усвідомлення людиною самої себе. Людина як носій певної культури. Людина у соціокультурній реальності. Людина і свобода. Свободна людина. Свобода і лібералізм. Толерантне ставлення до світу свободної людини. Вплив глобалізації на соціокультурні трансформації свободи. Свобода особистості у соціокультурній реальності. Вплив глобалізації на існування свободи в сучасному суспільстві. Основні аспекти характеристики глобалізації. Гуманізація суспільства. Синергетичний підхід у дослідженні свободи. Флуктуації свободи особистості в сучасному суспільстві.

Тема 8. Філософія війни у контексті специфіки правової культури.

Соціокультурні стратагеми війни. Гібридна війна. Інформаційна війна. Проблема Tabula Rasa у філософії війни. Значення моралі. Добро і зло: основа категоричного імперативу моралі. Російський шизофашизм. Фактори формування соціальної правової держави і правового громадянського суспільства. Глобальні завдання, що стоять перед державою і суспільством. Сутність правової культури через природу права як регулятора загальносоціальної політичної справедливості. Особливістю формування правової культури в Україні. Проблема збереження кращих національних традицій правової культури. Особливості правової культури США та англо-саксонської правової системи.

5. ТЕХНОЛОГІЧНА КАРТА ПІДГОТОВКИ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ Змістовий модуль 2 ТЕОРЕТИЧНА АКТУАЛІЗАЦІЯ ДИСКУРСУ НОВІТНЬОЇ ФІЛОСОФІЇ

Тема	Форма організації на занятті	Обов'язкове практичне завдання	Термін виконання
Тема Глобальні	5. Участь у колективному	<i>Питання до обговорення.</i> Співвідношення понять	На практичному

<p>проблеми людства, концепція сталого розвитку та науково-інтегративні процеси сучасності. <i>Форма: Комбіноване семінарське заняття</i></p>	<p>обговоренні з динамічним зворотнім зв'язком ключових питань теми</p>	<p>«глобальність», «глобалізм», «глобалізація», «глобалістика», «глобальні проблеми». Різноманіття філософських підходів до осягнення глобальних проблем. «Римський клуб»: класика алярмістського підходу. Парадигма «сталого розвитку». Школа «універсального еволюціонізму» або «глобальної екології». Школа «мітозу біосфер»: пошук шляхів до формування ноосфери. Школа «контрольованого глобального розвитку». «Світ-системний аналіз» та концепція «глобальної соціалізації».</p> <p><i>Написати есе на одну із тем: «Глобалізація та демографічні проблеми світового населення». «Проблеми продовольства та непоновлюваних ресурсів». «Проблема дефіциту ресурсів розвитку суспільства».</i></p>	<p>занятті</p>
<p>Тема 6. Наука, техніка, людина у системі «людина-світ». <i>Форма: Семінар з виступами аспірантів</i></p>	<p>Участь у колективному обговоренні з динамічним зворотнім зв'язком ключових питань теми</p>	<p><i>Питання до обговорення.</i> Суспільна стабільність та безпека, їх соціальна цінність. Соціальні загрози суспільній безпеці. Природні і техногенні явища як фактори загрози суспільній безпеці. Міжнародна співпраця в галузі подолання та попередження наслідків глобальних проблем. Свобода слова та цензура. Інформаційний простір в Україні. Соціальна відповідальність преси.</p>	<p>На практичному занятті</p>

		<p><i>Аналітична доповідь за темою на вибір:</i></p> <p>«Геополітичне становище сучасної України. Місце України в інтеграційних процесах в Європі. Стратегічне партнерство».</p> <p>«Інтернаціоналізація економічних відносин. Україна в світовій економіці. Внесок українців у світову науку і культуру».</p> <p>«Інформаційне суспільство на межі тисячоліть. Толерантність, плюралізм, компроміс як основа спілкування світової спільноти».</p> <p><i>Робота в парах:</i> Глобальні проблеми сучасності, інтереси та цінності як основи єдності людства і співпраці між народами. (навести приклади з сьогодення).</p>	
<p>Тема 7. Особливості соціокультурних трансформацій свободи. <i>Форма: Семінар з елементами евристичної бесіди</i></p>	<p>Участь у колективному обговоренні з динамічним зворотнім зв'язком ключових питань теми</p>	<p><i>Питання для обговорення</i></p> <p>«Криза світорозуміння епохи і людини ХХ–ХХІ ст. Осмислення проблеми свободи». «Ключові ідеї свободи їх інтерпретація і розвиток у сучасній філософії». «Розгляд свободи в контексті суспільного життя людини». «Соціально-філософські стратегії свободи в комунікативістських теоріях». «Некласична ідея свободи». «Етико-онтологічний підхід до свободи».</p> <p><i>Підготуйте презентацію</i></p> <p>«Розвиток маніпулятивних</p>	<p>На практичному занятті</p>

		<p>практик влади у суспільстві. Відхід від альтернативізму та ідеї свободи як філософії суб'єкта».</p> <p><i>Аналітична доповідь. Робота в парах: доповідач та опонент.</i></p> <p>Яка роль філософії освіти у формування етнічної самосвідомості українців?</p> <p><i>Аналітична робота з інформаційними ресурсами, наведення прикладів з життя. «Рух від філософії суб'єктивності до філософії інтерсуб'єктивності б переорієнтація філософського дискурсу»</i></p>	
<p>Тема 8. Філософія війни у контексті специфіки правової культури. <i>Форма: Семінар з виступами аспірантів</i></p>	<p>Участь у колективному обговоренні з динамічним зворотнім зв'язком ключових питань теми</p>	<p><i>Питання для обговорення</i> Гібридна війна. Інформаційна війна. Мир як норма існування людства. Принципи правової держави і громадянського суспільства. Особливості правової культури США та англо-саксонської правової системи. Особливості формування правової культури в Україні. <i>Підготуйте презентацію «Фактори формування соціальної правової держави і правового громадянського суспільства.»</i></p> <p><i>Аналітична доповідь. Робота в парах: доповідач та опонент.</i> Філософське осмислення війни.</p> <p><i>Аналітична робота з інформаційними ресурсами,</i></p>	<p>На практичному занятті</p>

		наведення прикладів з життя. «Морально-етичне розкладання російського суспільства».	
--	--	--	--

6. ВКАЗІВКИ ДО ВИКОНАННЯ ІНДЗ

Підготувати тези, виступити на конференції (рекомендована конференція – щорічна кафедральна Всеукраїнська науково-практична конференція студентів та молодих вчених «Південноукраїнські наукові студії», однак можна обрати й інші варіанти).

№ з/п	Тематика	Кількість годин	
		Денна	Заочна
1	Тези, доповідь на конференції (у відповідності до теми дисертаційного дослідження з врахуванням індивідуальної освітньої траєкторії здобувача).		
	Разом	10	10

ЗДОБУВАЧ ПРИ ВИКОНАННІ ІНДЗ ПОВИНЕН ДОТРИМУВАТИСЯ ПРИНЦИПІВ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ, НЕ ДОПУСКАТИ АКАДЕМІЧНИЙ ПЛАГІАТ

Академічний плагіат – оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості), та/або відтворення опублікованих текстів інших авторів без відповідного посилання (відповідно до ст. 69 Закону України «Про вищу освіту»).

Види академічного плагіату:

- копіювання;
- перефразування;
- компіляція;
- використання інформації (факти, ідеї, формули, числові значення тощо) з джерела без посилання на це джерело;
- подання як власних робіт (тез, аналітичних звітів, письмових робіт, есеїв тощо), виконаних на замовлення іншими особами, у тому числі робіт, стосовно яких справжні автори надали згоду на таке використання.

Тези (від гр. thesis – положення, твердження) – це коротко, точно, послідовно сформульовані ідеї, думки, положення наукової доповіді, повідомлення, статті або іншої наукової праці. Вони містять матеріали, положення, категорії, які автор вперше вводить у науковий обіг.

Структура тез наступна: вступна, основна, заключна частина.

У вступній частині відображується актуальність, важливість обраної

теми, визначається об'єкт, предмет дослідження, виділяється проблема, мета, завдання, які ставить здобувач перед собою для досягнення поставленої мети. В основній частині тез досліджуються основні підходи до вирішення даної проблеми, виділяються нові цікаві ідеї, може пропонуватися авторський варіант вирішення заявленої проблеми на основі проаналізованого матеріалу, тощо. У заключній частині робляться висновки за підсумками розглянутого матеріалу, показуються перспективи в дослідженні цієї проблеми. Список літератури оформляється в кінці тез. У список літератури включаються тільки ті джерела, на які є посилання в тексті тез, зазвичай, від трьох до п'яти джерел.

Орієнтовні теми доповідей

1. Онтологічна та епістемологічна складові системи філософських засад науки, їхній перетин.
2. Методологічна свідомість науковців як результат внутрішньо-наукової та філософської рефлексії над методом та предметом наукового дослідження.
3. Стил ь наукового мислення як конкретно-історичний спосіб існування ідеалів і норм наукового дослідження, що відповідає науковій картині світу свого часу
4. Позитивістська традиція у філософії.
5. Аналітична філософія.
6. Екзистенціальна онтологія М. Хайдегера.
7. Герменевтика як філософія розуміння.
8. Феноменологія Е. Гуссерля.
9. Ситуація постмодерну у філософії.
10. Проблема свободи в сучасному світі.
11. Свобода у феноменологічній соціології А.Шютца.
12. Екзистенційний вимір свободи.
13. Неомарксизм про свободу. Франкфуртська школа.
14. Неокантіанська версія свободи.
15. Трансформація проблеми свободи в структуралізмі: К.Леві-Строс та М.Фуко.
16. Постмодерністський дискурс свободи у філософії Ж.Бодріяра.
17. Відповідальність як вимір свободи.
18. Традиційні суспільства та техногенна цивілізація.
19. Техніка, технології та наука як основи техногенної цивілізації.
20. Інновація як цивілізаційний вимір та цінність науки.
21. Цінності техногенної цивілізації: автономія людини, свобода та вибір.
22. Активістський підхід: ідея перетворення світу та підкорення природи як засаднича цінність техногенної цивілізації.
23. Протиставлення людини та природи на засадах науки та практик техногенного суспільства.

7.ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

Варіант I

1. Це поняття позначає зміни, що відбуваються впродовж деякого часу у соціальних спільнотах, групах, інститутах, організаціях та суспільствах, в їх взаєминах одне з одним, а також з індивідами. Про яке поняття йдеться?
  - а) соціальний розвиток;
  - б) соціальний прогрес;
  - в) соціальний процес;
  - г) соціальна трансформація.

2. Всезагальні зміни у суспільстві є прикладом:
  - а) еволюційних змін;
  - б) революційних змін.

3. Зміни, що відбуваються у сім'ї, в елементах будь-якої соціальної спільноти (малої групи, професійної групи, нації), в елементах соціальних інститутів (торгівлі, освіти, науки, релігії) можна зараховувати до:
  - а) структурних змін;
  - б) процесуальних змін;
  - в) мотиваційних змін;
  - г) функціональних змін.

4. Охоплює кардинальні зміни соціальних інститутів та способу життя людей:
  - а) модернізація;
  - б) інновація;
  - в) дифузія.

5. При переході до ринкових відносин на перший план у людей виступають інтереси особистого грошового заробітку, прибутку, що впливає на їхню поведінку, мислення, свідомість. Про які соціальні зміни йдеться?
  - а) структурні;
  - б) процесуальні;
  - в) мотиваційні;
  - г) функціональні.

6. Модернізація суспільства, яка починається зі змін в культурі і суспільній свідомості, є за своєю суттю:
  - а) органічною;
  - б) неорганічною.

7. Радіо, телебачення, Інтернет – все це можна віднести до такого фактора соціальних змін:
  - а) природне оточення;

- б) демографічні зміни;
- в) технологічні зміни;
- г) людські дії.

8. Процес виникнення нових явищ, структур, характеристик у різних соціальних системах і підсистемах під час їх взаємодії є проявом:

- а) соціального прогресу;
- б) соціальних змін;
- в) соціального розвитку.

9. Це поняття позначає зміни, що відбуваються впродовж деякого часу у соціальних спільнотах, групах, інститутах, організаціях та суспільствах, в їх взаєминах одне з одним, а також з індивідами. Про яке поняття йдеться?

- а) соціальний розвиток;
- б) соціальний прогрес;
- в) соціальний процес;
- г) соціальна трансформація.

10. Поділ соціальних змін на функціональні і процесуальні здійснено за критерієм:

- а) механізму реалізації;
- б) спрямованості;
- в) типу соціальних зв'язків.

11. Зміни, що відбуваються у сім'ї, в елементах будь-якої соціальної спільноти (малої групи, професійної групи, нації), в елементах соціальних інститутів (торгівлі, освіти, науки, релігії) можна зараховувати до:

- а) структурних змін;
- б) процесуальних змін; в) мотиваційних змін; г) функціональних змін.

12. Різновидом індустріально-технологічних теорій соціальних змін слугує:

- а) марксистська;
- б) теорія цивілізаційних циклів О. Шпенглера;
- в) теорія «кінця ідеологічної ери» Д. Белла і М. Ліпсета.

13. Всезагальні зміни, які передбачають докорінне ламання соціального об'єкта, і, як правило, спираються на насильство, - це:

- а) еволюційні зміни;
- б) революційні зміни;
- в) прогресивні зміни;
- г) реформаційні зміни.

14. Поява багатокладної економіки, нових професій, соціальних статусів, закладів освіти свідчить про наявність в Україні:

- а) інституційної модернізації;
- б) культурної модернізації;
- в) соціальної модернізації.

15. Соціальний розвиток характеризується всіма приводяться нижче ознаками, крім одного. Якого?

- а) це ендогенний процес,
- б) це реакція на зміни в середовищі,
- в) має виражений напрямок,
- г) його можна порівняти з ростом і розвитком живого організму,
- д) воно призводить до підвищення мінливої цінності, якої воно стосується

16. Стереотип - це:

- а) певний стан думки,
- б) вид дії,
- в) спрощений і односторонній образ дійсності,
- г) певна установка,
- д) ідеальний тип.

17. Соціальна еволюція в поданні Спенсера- це аналогія еволюції видів, яку описав Дарвін:

- а) це так,
- б) це не так.

18. Зростаючу уніформізацію стилю життя, зразків споживання, поглядів, технічних пристроїв в масштабі всього світу ми називаємо:

- а) аккультурація,
- б) глобалізація,
- в) етноцентризм,
- г) культурний конфлікт,
- д) відносний відмова від особистої вигоди.

19. Ідеальний тип бюрократії, описаний Вебером, включає всі нижче перераховані ознаки, крім одного. Якого?

- а) спеціалізація завдань і функцій,
- б) ієрархія посад,
- в) точні правила професійного

20. «Свобода, рівність, братерство!» Це гасло волає до:

- а) нормам,
- б) цінностям,

Варіант II

1. Предмет дослідження соціального прогнозування і глобальних проблем сучасності?

- А) Майбутнє суспільства
- Б) глобальні проблеми
- В) сучасне суспільство
- Г) потепління

2. Яка причина прагнення заглянути за завісу, що відокремлює сьогоднішнє від прийдешнього?

- А) цікавість
- Б) Заради успіху своєї діяльності
- В) бажання щось змінити
- Г) інше

3. Соціальний прогноз – це

- А) Науково обґрунтоване судження про можливі стани об'єкта в майбутньому і про альтернативні шляхи і строки їхнього здійснення
- Б) соціальне судження про майбутнє суспільства
- В) можливі шляхи вирішення проблем
- Г) жодної правильної відповіді

4. Наукове прогнозування ґрунтується на:

- А) Знанні законів і тенденцій розвитку об'єкта, а також його оточення
- Б) оточенні об'єкта
- В) Розвитку об'єкта
- Г) всі відповіді правильні

5. Підставою прогнозу називають

- А) Знанні законів і тенденцій розвитку об'єкта, а також його оточення
- Б) наявність проблеми
- В) жодної правильної відповіді
- Г) всі відповіді правильні

6. Прогнозна оцінка експерта це?

- А) Оцінка людини, здатної більш-менш об'єктивно і професійно надати висновки про перспективи відповідного явища.
- Б) подання об'єкта в спрощеному, схематичному виді, зручне для одержання висновків прогнозного характеру
- В) продовження висновків, пізнаних тенденцій розвитку об'єкта, законів у майбутнє. Г) немає правильної відповіді

7. Коли виникла глобалістика та глобальне прогнозування?

- А. кінець XIX ст.
- Б. середина XXст.
- В. кінець XXст.
- Г. початок XXI ст.

8. В якому році було засновано міжнародну неурядову організацію Римський клуб?

- А. 1948
- Б. 1958
- В. 1968
- Г. 1978

9. Хто був автором статті «Світ через півстоліття»?

- А. А.Печчеї
- Б. А.Сахаров
- В. В.Вернадський
- Г. Дж.Форрестер

10. Яка частка населення країн що розвиваються, страждає від недоїдання?

- А. менше 20%
- Б. 30-40%
- В. 40-50%
- Г. 50-60%

11. За Тоффлером істотними рисами перехідного періоду не є:

- А) поступовий перехід від традиційних викопних джерел енергії до нетрадиційних;
- Б) заміна масового виробництва виробництвом товарів і послуг, чітко орієнтованих на споживача;
- В) заміна нуклеарної сім'ї "багатоформною";
- Г) перехід до сільського господарства

12. Глобальні проблеми виділяють:

- А) по об'єкту, по широті охоплення дійсності
- Б) тільки по об'єкту
- В) лише по широті охоплення дійсності
- Г) жодної правильної відповіді

13. Виникнення глобальних проблем у ХХ-ому столітті пов'язане з тим, що:

- А) людська діяльність набула планетарний характер
- Б) людська діяльність набула локальний характер
- В) обидві відповіді правильні
- Г) жодної правильної відповіді

14. Основними природними факторами, що впливають на чисельність людських популяцій є:

- а) особливості рельєфу місцевості;
- б) харчові ресурси і хвороби;
- в) особливості клімату;
- г) географічне положення країни.

15. Раціональне природокористування передбачає:

- а) діяльність, спрямовану на задоволення потреб людства;
- б) діяльність, спрямовану на науково обґрунтоване використання, відтворення та охорону природних ресурсів;
- в) видобуток і переробку корисних копалин;
- г) заходи, що забезпечують промислову і господарську діяльність людини.

16. Корисні копалини надр планети відносяться до:

- а) невичерпним природним ресурсам;
- б) поновлюваних природних ресурсів;
- в) не поновлюваних природним ресурсам;
- г) поповнюється ресурсам.

17. Вирубка лісових масивів призводить до:

- а) збільшення видової різноманітності птахів;
- б) збільшення видового різноманіття ссавців;
- в) зменшенню випаровування;
- г) порушення кисневого режиму.

18. Парниковий ефект виникає в результаті накопичення в атмосфері:

- а) чадного газу;
- б) вуглекислого газу;
- в) діоксиду азоту ;
- г) оксидів сірки.

19. При руйнуванні люмінесцентних ламп виділяються небезпечні для здоров'я іони:

- а) ртуті;
- б) свинцю;
- в) кальцію;
- г) кобальту.

20. Що таке біосфера Землі?

- А) область життя, що охоплює інші земні оболонки;
- б) поверхню континентів і архіпелагів;
- в) ґрунт і частина атмосфери , розташована безпосередньо над нею;
- г) ґрунтово-рослинний шар Землі і світлова зона морів і океанів.

8.ТЕКСТ ОБРАНОЇ ЛЕКЦІЇ

Тема 7. Особливості соціокультурних трансформацій свободи.

Проблема свободи - одна з важливих і складних проблем, вона хвилювала багатьох мислителів протягом багатовікової історії людства. Можна сказати,

що це глобальна людська проблема, свого роду загадка, яку із століття в століття намагаються розгадати.

Саме поняття свободи дуже багатогранно, суперечливо і історично мінливе.

Говорячи про складність ідеї свободи, Гегель писав: "Про жодну ідею не можна з таким повним правом сказати, що вона невизначена, багатозначна, доступна найбільшим непорозумінням і тому дійсно їм піддана, як про ідею свободи".

В кожному епоху проблема свободи ставиться і вирішується по-різному, нерідко в протилежних сенсах, в залежності від характеру суспільних відносин, від цивілізаційного рівня розвитку, потреб і історичних завдань. В античності свобода - це атрибут природного і космічного порядку. У релігійній філософії справжня свобода - у Бога. З Нового часу (Спіноза, Гегель, марксизм) свобода розглядається або як «пізнана необхідність», або як початкова автономність людської особистості (Кант, Ніцше, Бердяєв). Починаючи з Канта, виділяються два аспекти тлумачення свободи: свобода як «свобода від» і свобода як «свобода для». Перша визначає зовнішню свободу - фізичну, економічну, політичну. Друга - внутрішню свободу - інтелектуальну, духовну, моральну.

Навколишні умови нав'язують особистості певні рамки поведінки, тому про абсолютну свободу можна говорити лише в разі розгляду її як ідеалістичного варіанту. Надання людині права розпоряджатися власним життям перетворить наш світ в світ хаосу. Свобода хороша, поки індивід зменшує свої пориви.

Спробуємо простежити кордону, рамки і взаємодія зовнішньої і внутрішньої свободи більш докладно.

Поняття зовнішньої свободи тісно пов'язане з політичним режимом, громадськими нормами права. Вони утворюють певний корсет для зовнішньої свободи. Дана основа і визначає жорсткі рамки зовнішньої свободи.

Внутрішня свобода обмежується лише власною свідомістю і рівнем розвитку конкретної особистості. Рамки внутрішньої свободи кожен може встановлювати сам. Постараємося виділити критерії порівняння внутрішньої і зовнішньої свободи.

По-перше, здатність впливати і видозмінювати дані рамки, тобто властивість гнучкості. Внутрішня свобода безмежна, або має якісь вектори, але призначені самим індивідом, в той час як вплив окремо взятого індивіда на політичний лад, загальний цивілізаційний рівень розвитку значно менше, незважаючи на виключення з правил у вигляді харизматичних особистостей, кількісно поступаються загальної кількості індивідів.

Так само одним з критеріїв порівняння може виступати час відгуку, тобто реакція на мінливу дійсність. У той час як для зовнішньої свободи реакцією на зміни виступають різні закони, постанови та положення (потрібна достатня час для їх прийняття), внутрішня свобода надана індивіду, тобто миттєва реакція на навколишню дійсність.

По-третє, внутрішні свободи окремих індивідів позбавлені взаємодії, тобто існують незалежно, зовнішні свободи знаходяться в постійній взаємодії. Метою даної взаємодії є неперетинання протилежних інтересів індивідів, в іншому випадку порушується цілісність прав і свобод людини.

Зовнішня свобода бюрократична, малорухливі, швидкість зміни - роки, десятиліття.

Внутрішня свобода - еластична, здатність миттєвої реакції.

Внутрішня свобода є щось постійно розширюється з яскраво вираженим вектором.

Одне з вражаючих філософських відкриттів - це небажання людини слідувати свободі. Свобода - доля небагатьох. Більшість людей не бажають слідувати свободі, не здатні на особистісний вчинок, вважають за краще в своєму житті керуватися стандартами. Людина згоден на добровільне закабалення, ми вважаємо за краще залежність. Американський філософ Еріх Фромм описав феномен людської поведінки - втеча від свободи. Основна ідея його книги в тому, що свобода, хоча і принесла людині незалежність, але в той же час ізолювала його, загострила почуття безсилля і тривоги. Наслідок такої ізоляції - самотність.

Якщо індивід досяг абсолютної свободи в світі, він розуміє що для нього вона обернулася самотністю. Усунені всі численні заборони, залежно, які, хоча й обмежували свободу людини, але робили його близьким певному колу людей.

В ідеальному цивілізованому суспільстві між внутрішньою і зовнішньою свободою встановлюється гармонія: гідність суспільства, народу виражається в особисту гідність кожної окремої людини як громадянина, суб'єкта соціальної діяльності. Людина, опановуючи силами природи, досягаючи закони суспільного розвитку, перетворюється в справжнього творця свого власного буття - як внутрішнього, так і зовнішнього. Цим вирішується проблема визначення вищих моральних цінностей, самоцілі існування і сенсу життя.

Види свободи можна розділити на три категорії:

- **свобода волі людини** — свідомо свобода вибору у житті, приватних життєвих рішеннях, обранні життєвих пріоритетів, організації свого життя тощо
- **суспільна свобода громадянина** — права людини в суспільстві та державі, регульована законами.
- **духовна свобода особистості** — християнське розуміння свободи духа від рабства гріху та гріховним страстям (тобто від своїх же пристрастей та злих навичок, напр. від гніву, нетерпеливості, осуду, сладострастя, жадібності, заздрості, надмірних пожадань плоті тощо)

Свобода є фундаментальною характеристикою людського існування, оскільки свобода не те, чим володіють люди, а те, чим вони є за своєю суттю. Як універсальна характеристика людського буття, свобода стосується здатності людини обирати своє буття та керувати ним і безпосередньо пов'язана з відчуттям залежності, відчуження та відповідальності.

9. ФІЛОСОФСЬКИЙ ГЛОСАРІЙ

Абсолют (лат. *absolutus*—*довершений, безумовний, необмежений*) — те, що нічим не зумовлене, ні від чого не залежне. У філософії під абсолютот розуміють Бога, субстанцію, ідею (Гегель). Абсолютне протилежне відносному (зумовленому, залежному).

Абстракція (лат. *abstractio* — *віддалення*) — мислене відокремлення окремих властивостей предметів і перетворення їх на самостійні об'єкти (наприклад, електропровідність, твердість, вартість тощо). Більшість наукових понять утворені в такий спосіб.

Абсурд (лат. *absurdus* — *немилозвучний, безглуздий*) — нісенітниця, позбавлена сенсу дія. У філософії Камю — одне з головних понять, яке характеризує життя людини.

Агностицизм (грец. *agnostos* — *непізнаний*) — напрям у філософії, прихильники якого заперечують пізнаванність суті речей, об'єктивної істини (Юм, Кант, позитивісти). Агностики протиставляють світ як він нам даний (пізнаваний) і світ сам по собі (принципово недосяжний). Знання, з їх точки зору, не дає відображення сутності дійсності, а в кращому разі обслуговують утилітарні потреби людей. Корені агностицизму в принциповій незавершеності процесу пізнання.

Аксіологія (грец. *axios* — *цінний*) — вчення про цінності, філософська дисципліна, яка вивчає ціннісне ставлення людини до світу — етичне, естетичне, релігійне та ін.

Аксіома (грец. *axioma* — *значуще, сприйняте положення*) — твердження, яке при побудові теорії приймається за очевидну істину, на якій ґрунтуються інші твердження.

Аксіоматичний метод — спосіб побудови наукової теорії, коли за її основу беруться аксіоми, з яких усі інші твердження цієї теорії виводяться логічним шляхом (доведенням).

Алогізм — непослідовність у міркуваннях, зумовлена порушенням законів логіки.

Альтернатива (лат. *alterno* — *чергую, змінюю*) — вибір між двома суперечливими можливостями.

Альтруїзм — моральний принцип, в основі якого бажання блага іншому. А. протилежний егоїзму.

Аморалізм — нігілістичне ставлення до моральних норм.

Аналіз — метод пізнання, який полягає в розчленуванні цілого на частини.

Аналітична філософія — на прям у сучасній західній філософії, який зводить філософську діяльність до аналізу мови.

Аналогія — умовивід, в якому на основі схожості предметів за одними ознаками робиться висновок про їх можливу схожість за іншими ознаками. А. складає основу моделювання.

Антиномія (грец. *antinomia* — *суперечність у законі*) — суперечність між двома твердженнями, в основі якої не логічні помилки, а обмеженість системи

тверджень, з якої вони виводяться. Зустрічаються у філософії (Кант) і математиці. Поняття А. близьке до апорії.

Антитеза (грец. *antitesis* — протиставлення) — твердження, яке заперечує тезу (вихідне твердження).

Антитетика — метод зведення суперечливих тверджень (тез, антитез) жодному з яких неможливо надати переваги.

Антропологізм — філософська концепція, яка всі світоглядні проблеми (що таке світ, суспільство, Бог та ін.) розглядає крізь призму людини. Людина є мірою всіх речей (Протагор).

Антропологія філософська — філософське вчення про людину (Шелер, Гелен, Тейяр де Шарден), яке виводить культуру зі специфіки природи людини.

Антропоцентризм — філософський принцип, згідно з яким людина вважається центром Всесвіту, найвищою метою всього, що відбувається у світі.

Апологети (грец. *apologetikos* — захисний) — ранньохристиянські письменники (Юстин, Тертулліан, Оріген) III ст., які захищали від критики християнське вчення; захисники певних течій, учень.

Апорія (грец. *aporia* — непрохідність, безвихідь) — проблема, що важко піддається вирішенню, пов'язана із суперечністю між даними спостереження і досвідом та їх аналізом у мисленні; суперечність у міркуванні, корені якої перебувають за межами логіки. Відкрив А. Зенон з Елеї (апорії руху — Ахілл і черепаха, простору і часу). Поняття А. близьке за змістом до антиномії.

Апостеріорі (лат. *a posteriori* — з наступного) — знання, набуте в процесі досвіду.

Апріорі (лат. *a priori* — з попереднього досвіду) — ідеї, форми пізнання, які, на думку деяких мислителів, наявні в свідомості до досвіду, не набуті з досвіду. У філософії Канта категорії проголошуються апріорними формами мислення. Апріоризм близький до концепції вроджених ідей. Протилежним до А. є поняття апостеріорі.

Архетип — первинні, вроджені психічні структури, первинні схеми образів фантазії, що містяться в так званому колективному несвідомому й апріорно формують активність уяви; складають основу загальнолюдської символіки, виявляються у міфах і віруваннях, снах, творах літератури тощо.

Аскетизм (грец. *asketes* — добре навчений, подвижний) — моральне вчення яке пропагує крайнє обмеження потреб людини, відмову від життєвих благ. Протилежне гедонізму.

Атман — дух, душа, активне свідоме начало в індійській ведичній традиції.

Атрибут (лат. *attributum* — додане) — невід'ємна властивість речі, субстанції. За Декартом, А. матерії є протяжність, душі — мислення.

Атрибутивні відношення — різновид змісту самосуцього буття або субстанції в інтерпретації Арістотеля.

Безкінечне — протяжність, кінець якої безперервно віддаляється. Діалектично пов'язане з кінечним складається з кінечного.

Безперервність — зв'язок, стирання граней між розрізненим, дискретним (роздільним) перервним.

Біблія — священна книга християнства та іудаїзму, створена протягом I тис до н. е. та III ст. н.е. шляхом відбору, редагування та канонізації текстів, які іудейські, а пізніше християнські традиції вважали богонатхненними. Складається із двох частин — Старого Завіту, визнаного іудеями та християнами, та Нового Завіту, котрий визнається священним лише християнами. Мовами Біблії є давньоєврейська та арамейська у Старому Завіті та грецька (койне) у Новому Містить сакралізовану історію світу та людства, наголошує на їх залежності від волі Бога — творця і промислителя. Основою людського життя, за Біблією, є правдиве боговшанування та богопоклоніння. За своєю суттю Біблія — одна єдина книга, хоча й складена вона з багатьох книг, а тому характеризується величезною жанровою та тематичною різноманітністю виклади міфологічних систем, історичні оповіді, релігійна публіцистика, філософське моралістичні твори, лірична поезія, зразки релігійної містики. Історія Біблії в Україні розпочинається з часів появи на її землях перших християнських місіонерів, які, поширюючи християнство, при несли із собою і книги Святого Письма, які з часом перекладались церковнослов'янською мовою. Найдавнішою в Україні книгою Святого Письма є Остромирове Євангеліє (1056—1057). Найціннішим із перекладів на народну тогочасну мову є Пересопницьке Євангеліє (1556— 1561), що вийшло з монастиря в Пересопниці (Волинська область). Дуже популярною в Україні книгою Старого Завіту був Псалтир, який вживався не тільки як богослужбова, а й як навчальна книга для домашнього читання. Популярними були й книги Нового Завіту Четвероєвангеліє і Апостол У 1581 р. побачила світ повна збірка книг Біблії церковнослов'янською мовою — Острозька Біблія, надрукована І. Федоровим у м. Острозі Перший переклад Біблії живою народною літературною мовою здійснили П. Куліш, І. Пулюй та І. Нечуй Левицький (XIX ст). Протягом XX ст повний текст Біблії у перекладі українською мовою здійснили І. Огієнко(1912), І. Хоменко(1963).

Брахман — світова душа, духовне абсолютне начало в індійській ведичній філософії.

Буддизм — одна з трьох світових релігій (поряд з християнством та ісламом) Виходячи з положення, що життя є страждання, в основі якого лежать бажання, буддизм пропонує свій шлях подолання страждань. Учить про перевтілення душі (сансара), про закон відплати за вчинені проступки (карма). Метою життя буддиста є досягнення нірвани — злиття з божественною першоосновою Всесвіту.

Буття — 1) найзагальніша визначеність речей, з якої розпочинається процес пізнання (Гегель) Перш ніж визначати, яка річ, відбувається констатація її буття, 2) найзагальніша властивість всього суцього (і матеріальні речі та ідеї, і цінності мають буття й об'єднуються людиною в єдиний світ), 3) буття як об'єктивне існування на противагу фантому, ілюзії.

Великі соціальні групи (мікросоціальні спільноти) — довготривалі, ста лі спільноти людей, що існують у масштабах усього суспільства.

Верифікація — у неопозитивізмі операція за допомогою якої встановлюють осмисленість висловлювання. Полягає у зведенні висловлювань до чуттєвих фактів. Неопозитивісти прийшли до висновку, що релігійні та філософські твердження, на відміну від наукових, не підлягають верифікації. Поппер розвинув принцип В. до фальсифікації.

Відчуження — стан напруги, ворожості щодо суб'єктивного і об'єктивного, духовного і матеріального, розумного і стихійного, особистого і суспільного. У загальному значенні — це відношення між творцем і творінням, яке збунтувалось і живе власним життям, нав'язуючи свою логіку творцю, термін широко вживався в німецькій класичній філософії (Фіхте, Гегель, Фейєрбах) і марксизмі.

Відчуття — відображення у свідомості людини певних сторін, якостей предметів, які безпосередньо діють на органи чуття.

Віра — не обґрунтоване розумом прийняття існування чогось (Бога, долі, моральних чеснот іншого, Атлантиди, наукових об'єктів) за істину та дії, що відповідають цим прийняттям.

Волюнтаризм (лат. *voluntarius* — залежність від волі) — течія в метафізиці (і психології), яка в основу світових процесів (і психологічного життя людини) ставить волю як ірраціональне, тобто несвідоме начало. Найвідоміші представники — Шопенгауер, Ніцше, які проголосили основою всіх явищ світу і людського життя волю.

Вульгарний матеріалізм — течія в матеріалізмі XVIII—XIX ст. (Кабаніс, Бюхнер, Фохт), яка спрощено зводила свідомість людини до фізіологічних процесів. Особливості мислення вони визначали залежно від клімату, їжі та ін.

Гедонізм (грец. *hedone* — насолода) — етичне вчення, яке проголошує метою життя людини насолоду (Епікур, просвітники та ін.).

Генетичний (грец. *genetikos* — походження) метод — метод дослідження явищ на основі аналізу їх розвитку.

Герменевтика (грец. *hermeneuein* — пояснювати, тлумачити) — філософський метод тлумачення та розуміння феноменів культури, зокрема текстів їх залежності від контексту культури, в якому він існував, і від культури суб'єкта, який здійснює інтерпретацію.

Гілозоїзм (грец. *hyle* — туга, *zoe* — життя) — погляд згідно з яким матерія наділена чуттєвістю, яка різною мірою властива неживим, живим тілам і людині (Бруно, Спіноза).

Гіпотеза — форма знання основою якого є передбачення, сформульоване за допомогою певних фактів, але це знання є невизначеним і потребує доведення.

Гіпотетико-дедуктивний метод — спосіб теоретичного дослідження, який передбачає створення системи дедуктивно пов'язаних між собою гіпотез, з яких виводять твердження про емпіричні факти.

Гносеологія — теорія пізнання, одна з головних філософських дисциплін, яка досліджує закономірності процесу пізнання.

Громадянське суспільство — суспільство, в якому існує і постійно розширюється сфера вільного волевиявлення, яке сприяє розкриттю

внутрішнього потенціалу людей і досягається через систему інституцій і відносин, покликаних забезпечити умови для самореалізації окремих індивідів та їхніх об'єднань.

Гуманізм (лат *humanus* —людяний) —1) ідейний напрям у культурі Відродження який обстоював право на існування незалежної від релігії світської культури, 2) риса світогляду, яка в розумінні людини виходить з “вічних цінностей” і “природних прав” Г. долає національні, расові, релігійні та соціальні обмеженості у ставленні до людини.

Дао — одне з основних понять китайської філософії, означає першопричину, що породжує речі, дорогу, долю, пустоту.

Даосизм — філософське вчення, згідно з яким природа і життя людей підпорядковані не волі неба, а загальному божественному закону дао.

Дедукція (лаг *deductio* — виводжу) — метод пізнання, в основі якого рух думки від загального до одиничного.

Деїзм (лат *deus* — Бог) — філософське вчення, згідно з яким Бог створив світ, дав першопоштовх і надалі не втручається у справи.

Декадентство (франц. *decadence*, пізн. лат. *decadentia* — занепад) — загальна назва настроїв безнадії, несприйняття життя, індивідуалізму.

Державний суверенітет — верховенство, незалежність, повнота, загальність і винятковість влади держави, що ґрунтується на принципі права.

Детермінізм (лат *determinans* — той, що визначає, обмежує) — пояснення явищ на основі причинної зумовленості. Принцип Д. є провідним у науці та матеріалістичній філософії.

Дефініція (лат *definitio* — визначаю) — визначення поняття через підведення під ширше (родове) поняття і вказівку видових особливостей. На приклад, “береза — дерево з білою корою”.

Дилема (грец *dilemma* — подвійний засновок) — судження за принципом або або.

Дискретність (лат *discretus* — перервність) — розподільність, перервність.

Діалектика (грец. *dialectike* — мистецтво вести бесіду) — один з методів філософії, згідно з яким будь яке явище перебуває в зміні, розвитку, в основі якого взаємодія (боротьба) протилежностей (Геракліт, Гегель, Маркс). Основні ідеї Д. за Гегелем перехід кількісних змін в якісні, взаємопроникнення протилежностей і заперечення заперечення.

Діалектичний матеріалізм — термін, яким позначалась філософія К. Маркса в радянському марксизмі. Діалектика Гегеля була ідеалістичною, а матеріалізм Фейербаха був недіалектичним (метафізичним). Маркс поєднав матеріалізм і діалектику.

Досвід — сукупність переживань людини. Виділяють зовнішній досвід, зумовлений відносинами з іншими людьми чи речами світу, і внутрішній, в основі якого — саморефлексія, роздуми.

Дуалізм (лат. *dualis* —двойкий—світогляд який вихідними вважає два рівноправні та протилежні начала (матерію і дух світле і темне).

Дух — ідеальне начало (принцип) на протигагу природі як матеріальному началу. В людині розрізняють тіло (матеріальне) душу (сукупність психічних процесів) і дух — настанова на всезагальне — моральні, релігійні та правові цінності, естетичні ідеали, світоглядні істини.

Евдемонізм — античний принцип життерозуміння, пізніше в етиці — принцип тлумачення й обгрунтування моралі за яким щастя (блаженство) є найвищою метою життя.

Евристика (грец. *heuristike* — *находжу*) — наукова дисципліна, яка досліджує процес творчості й намагається віднайти його закономірності.

Егоїзм (фр. *egoisme* — *себелюбство*) — спосіб мислення і поведінки, в якому вихідними є власні інтереси.

Екзистенціалізм (лат. *existentia* — *існування*) — суб'єктивістське вчення, в якому вихідні значення суцього (що таке річ, просторовість, часовість, інша людина та ін.) виводяться з існування (екзистенції) людини.

Еклектика — (грец. *eklektikos* — той, що вибирає) — поєднання в одному вченні несумісних, часто суперечливих елементів Е. свідчить про кризу в духовному розвитку відсутність довершеної системи, яка б пододала ці суперечності.

Елеати — представники давньогрецької філософської школи VI—V ст до н.е., яка протиставляла мислення чуттєвому сприйняттю, висунула вчення про ілюзорність всіх помітних змін і відмінностей між речами про незмінну сутність справжнього буття. Виникла в м. Елеї.

Елемент — прийнятий у даній системі найпростіший компонент (атом, слово, норма іт ін.). Взаємозв'язок елементів називається структурою. В сучасній науці на зміну дослідженню одноканальних причинних зв'язків приходить багатоканальний (системний або системноструктурний) метод який допомагає найповніше відтворити всі зв'язки елементів.

Еманация (грец. *emanatio* — *витікання*) — у вченні неоплатоніків ви промінювання вищими формами буття нижчих.

Емпіризм — філософський напрям, який основою пізнання вважає чуттєвий досвід (емпірію).

Енциклопедисти — французькі мислителі просвітники (Дідро, Даламбер, Монтеск'є, Вольтер, Руссо та ін.) які брали участь у виданні “Енциклопедії” — першого твору, що систематизував наукове знання того часу.

Епістемологія (грец. *epistemologia* — *теорія пізнання*) — частина філософи що вивчає загальні риси процесу пізнання та результат знання основи і межі, достовірність і недостовірність. Вживається переважно як вчення про наукове пізнання.

Естетика (грец. *estetikos* — *чуттєво сприймане*) — філософське вчення про прекрасне, про художнє освоєння дійсності. Основні категорії Е. “прекрасне”, “трагічне”, “комічне”. Основна проблема — специфічне оцінне ставлення людини до дійсності.

Есхатологія (грец. *eschatos* — *останній*) — вчення про кінцеву долю людства і світу; складова частина будь якої релігії.

Етатизм (*франц. etatisme, від etat — держава*) — активне втручання держави в економічну політичну, духовну та інші сфери суспільства.

Етика (*лат etika — звичай, характер*) — філософське вчення про мораль, походження і природу моральних норм, спосіб їх функціонування в суспільстві, теорія моралі.

Закон — об'єктивний, істотний, необхідний, сталий зв'язок або відношення між явищами.

Заперечення — протиставлення твердженню (тезі) протилежного за змістом твердження (антитези). Наприклад, теза “Ця подія — випадкова”; антитеза “Ця подія — не випадкова”.

Заперечення заперечення — один з основних принципів діалектики Гегеля, який полягає в тому, що друге заперечення (синтез) знімає протилежності тези і антитези (Ця подія і випадкова, і не випадкова).

Зміст — категорія філософії, те, що підлягає “формуванню” — елементи (складові) певної системи (форми). В процесі пізнання відбувається формалізація змісту (переведення його в графіки, формули).

Знак — предмет, який для людини заміщує інший предмет. Завдяки знакам отримується, зберігається і передається інформація.

Значення — зміст, пов'язаний з певними знаками, зокрема з мовними виразами.

Ідеал (*фр idea — поняття, уявлення*) — взірць досконалості, який є орієнтиром діяльності людини.

Ідеалізація — один з методів наукового пізнання, який полягає в абсолютизації певних властивостей предметів і перетворення їх в ідеальні об'єкти, наприклад, абсолютно чорне тіло тощо.

Ідеалізм — напрям у філософії, який первинним вважає ідеальне начало—Бога, дух, розум тощо. Згідно з І. духовна субстанція є творцем світу Відрізняють об'єктивний (Платон, Гегель) і суб'єктивний (Берклі, Мах) ідеалізми.

Ідеальне — протилежне матеріальному. До сфери ідеального відносяться поняття, цінності, ідеї, Бог. Матеріальні речі характеризуються речовинністю, просторовістю, часовістю причинністю, ідеальне позбавлене цих рис. Відношення між ідеальними предметами засноване на логічності

Ідеологія — сукупність поглядів нації, класу, суспільної групи на їх місце в світі, на розвиток історії та ін. І. подібна світській релігії, вона цементує соціальну одиницю, підносить її у власних очах.

Іманентний (*лат immanens — властивий, притаманний чомусь*) — внутрішньо притаманний предметам або явищам, той, що впливає з їх природи, напрям у філософії, який проголошує об'єктивний світ іманентним (внутрішнім) змістом свідомості суб'єкта.

Індетермінізм (*лат in — не*) — заперечення детермінізму, причинності.

Індивідуалізм — тип світогляду, сутність якого є абсолютизація позиції окремого індивіда в його протиставленні суспільству.

Індукція (*лат inductio — наведення*) — логічний умовивід від часткового одиничного до загального.

Інструменталізм — різновид прагматизму прибічники якого вважають свідомість (за Дьюї, інтелект) одним із засобів пристосування до мінливих умов середовища, а тому логічні поняття, ідеї, наукові закони, теорії — лише інструменти (звідси й назва), знаряддя, “ключі до ситуації”, “плани дії”.

Інтеграція (лаг *integratio* — відновлення) — момент розвитку, який полягає в поєднанні розрізненого в ціле.

Іntenція (лат *intentio* — *стремління*) — спрямованість акту свідомості на певний предмет. Наприклад, у сприйманні дерево, будинок, в міркуванні — числа, в фантазії — русалки і т. ін.

Інтерсуб'єктивний — такий, що існує лише в межах взаємодії суб'єктів. Інтерсуб'єктивними є, наприклад, моральні чи правові норми вони не суб'єктивні і не об'єктивні.

Інтроспекція (лат. *introspectare* — *дивитися в середину*) — спостереження за перебігом власних психічних процесів. Один з допоміжних методів пізнання в психології.

Інтуїтивізм — течія у філософії, яка абсолютизує роль інтуїції в пізнанні (Шопенгауер, Бергсон).

Інтуїція (лат *intueri* — *уважно дивлюсь*) — безпосереднє схоплення сутності предмета. В основі І вроджена здатність (талановитість), тривалий досвід, які допомагають осягнути сутність явища, опускаючи опосередковані ланки.

Ірраціоналізм — вчення, згідно з яким основою світу є щось нерозумне (воля, інстинкт), а джерелом пізнання інтуїція, почуття.

Істина — адекватне відтворення дійсності в пізнанні, відповідність знання дійсному стану речей (див. конвенціоналізм і прагматизм). Гегель вважав, що І є системою знання, яка постійно перебуває в розвитку. Звідси поняття абсолютної (повної) і відносної (неповної) істини. Інші філософи не сприймають цієї концепції істини.

Історизм — принцип пізнання, згідно з яким будь яке явище слід розглядати в розвитку І почав активно пробиватися в науку після Дарвіна.

Історичний матеріалізм — соціальна концепція марксизму, згідно з якою історичний розвиток суспільства визначається економічними факторами. Взаємодія продуктивних сил і виробничих відносин, згідно з Марксом, визначає основні етапи (формації) історії людства — первісний лад, рабовласництво, феодалізм, капіталізм і майбутній комунізм. Претендує на роль єдиної наукової теорії суспільства.

Історичного коловороту теорія — історичні концепції О.Шпенглера, А. Тойнбі та ін., згідно з якими існують окремі ізольовані культури (Єгипетська, вавилонська, китайська, індійська, греко-римська, західноєвропейська, російська та ін), що розвиваються по циклу — дитинство, юність, зрілість, старість і занепад.

Історія філософії — галузь філософських знань, предметом яких є закономірності та особливості пізнання відношення людини і світу на різних етапах розвитку філософії.

Карма — в буддизмі, джайнізмі та індуїзмі означає закон відплати за моральні вчинки в минулому, який діє при перевтіленні після смерті людини в іншу істоту.

Картезіанство — напрям у філософії у XVII—XVIII ст, теоретичною основою якого було вчення Декарта (латинізоване ім'я — Картезіус), що обстоювало раціоналізм у теорії пізнання та механістичний матеріалізм у поясненні явищ природи.

Категоричний імператив — безумовний моральний обов'язок, веління. Термін, запроваджений Кантом. Суть його Кант формулював так: поведься так, щоб правила твоєї поведінки могли стати законом для діяльності всіх людей.

Категорії — загальні структури або властивості суцього — речей процесів живого, ідеальних предметів (всього, що утворює світ, загальні форми мислення).

Каузальність (*лат сауса — причина*) — те ж, що і причинність.

Кількість — число величина, чисельна визначеність, відмінність речей однієї якості (вага довжина) або міра сукупності речей однієї якості. Згідно з Гегелем К. на певному етапі переростає в якість.

Конвенціоналізм — філософський напрям згідно з яким наукові теорії та поняття є наслідком довільної угоди (конвенції) між ученими укладеної за принципом “зручності”, “економії мислення”.

Конечне — філософська категорія, яка характеризує обмеженість речей і процесів, протяжність, яка почалась і закінчилась. Конечне діалектично пов'язане з безкінечним містить безкінечність (його можна ділити до безкінечності) і, навпаки, безкінечне складається з кінцевого.

Конфуціанство — філософське вчення яке у відношеннях людини і світу проголошує верховенство добра захищає непорушність установлених небом суспільних понять.

Космополітизм — вчення, в основу якого покладено заклик відмовитися від національного суверенітету національних традицій і культури задля абстрактного поняття вселюдської культури і традицій.

Креаціонізм (*лат. creatio — творення*) — вчення що пояснює походження і різноманітність світу божественним творчим актом.

Культура — увесь, за винятком природи, мовно та символічно відтворений і “репрезентований” (штучний, позаприродний) світ, що охоплює різноманітність видів, засобів і результатів активної творчої діяльності людини, спрямованої на освоєння, пізнання і зміну навколишньої реальності та самої себе.

Лібералізм (*лат liberalis — вільний*) — вільнодумство, переконання, що виступають проти традицій, звичаїв і догм. У політиці Л. протистоїть консерватизму, в економіці виступає за вільну конкуренцію проти втручання держави. Підкреслює цінність особистості.

Лінгвістична філософія — напрям у сучасній філософії, який вважає головним завданням аналіз буденної мови (Райл, Остін, пізній Вітгенштейн).

Логіка — наука про закони та форми людського мислення Арістотель відкрив основні її закони закон тотожності, закон несуперечності, закон виключеного третього. Дотримання законів і правил Л. є запорукою істинного мислення.

Логос — у давньогрецькій філософії — світовий розум, закон (Геракліт), у неоплатоніків і гностиків — думка і слово Бога.

Малі соціальні групи (мікросоціальні спільноти) — спільноти, які об'єднують незначну кількість людей (до кількох десятків) на основі безпосередніх тісних контактів, стійкого спілкування, певних цінностей і норм поведінки.

Марксизм — ідеологічна течія, яка охоплює філософію, політичну економію, “теорію” революційного перетворення буржуазного суспільства в соціалістичне і комуністичне (т. з науковий соціалізм).

Матеріалізм — напрям в історичному розвитку філософії, який вважає матерію першоосною всього сущого, намагається пояснити всі явища і процеси через матеріальні причини. Протистоїть ідеалізму і релігії М. був притаманний давньогрецьким філософам (Демокріт) Просвітництву XVII—XVIII ст. (Дідро Ламетрі) Марксу.

Матерія — філософська категорія протилежна ідеї ідеальному. Матеріальність речей чи процесів визначається їх речовинністю просторово часовим буттям причинними зв'язками з іншими речами і процесами. В деяких філософських системах М. як неживе протиставляється живому.

Метафізика — умоглядне вчення про найзагальніші види буття — світ Бога й душу.

Метод — сукупність правил дії (наприклад, набір і послідовність певних операцій), спосіб, знаряддя, які сприяють розв'язанню теоретичних чи практичних проблем.

Механіцизм — спрощений підхід до складних біологічних і соціальних явищ який намагається зрозуміти їх на основі законів механіки. Властивий мислителю XVII—XVIII ст.

Мислення — активний процес узагальнення и опосередкованого відображення дійсності, який забезпечує розгортання на основі чуттєвих даних закономірних зв'язків цієї дійсності та вираження їх у системах понять.

Міра — філософська категорія, яка відображає співвідношення, гармонію кількісних і якісних ознак предмета М. — це протяжність (інтервал) кількісних змін, в межах якої якість залишається незмінною. Бути в мірі означає не виходити за межу, не переходити в іншу якість.

Містицизм (грец. *mystika* — *таємні обряди, таїнство*) — релігійне філософський світогляд який вважає можливим осягнення божественного (трансцендентного, надприродного) буття шляхом відходу від світу і занурення в глибини власної свідомості віра в можливість безпосереднього спілкування з Богом через злиття з ним власної свідомості. Характерний для багатьох релігійних культур філософських вчень (Беме, Сведенберг та ін.).

Міф (грец. *mythos* — *сказання, легенда*) — світогляд родового і ранньокласового суспільства, в якому одухотворені й персоніфіковані природні сили та соціальні явища. Міфологічне відтворення дійсності зумовлене низьким рівнем розвитку

матеріального виробництва. В М. синтетично злиті зачатки науки, релігії, філософії, моралі, мистецтва М. — засіб духовного контролю роду над індивідом.

Мова — спеціалізована, інформаційно знакова діяльність із вираження думки, мислення, свідомості.

Народний суверенітет — концентрована єдність повноважень і правочинності, сили і права які поширюються на все населення і всю країну і визначають зміст законів та порядок суспільного буття.

Натуралізм — філософський напрям, який вважає природу універсальним принципом усього суцього.

Нація — духовно соціальний різновид стійкої людської спільності, що склалась історично на певній території і характеризується глибоким внутрішнім відчуттям, самоусвідомленням власної належності до певної етнічної групи та спільністю мови культури, побуту й звичаїв, історичних переживань, психічного складу, антропологічних особливостей, економічних інтересів у творенні матеріальних цінностей, території (“життєвого простору”).

Неоплатонізм —напрямок античної філософії, який систематизував учення Платона, поєднавши їх з ідеями Арістотеля щодо єдиного абсолюту та ієрархічної будови буття.

Номіналізм (лат. *nomen* — ім'я) — філософське вчення, що заперечує онтологічне значення універсалій (загальних понять), стверджуючи, що універсалії існують не в дійсності, а тільки в мисленні.

Неопозитивізм — один із основних напрямів філософії ХХ ст., сучасна форма позитивізму.

Об'єкт — те, що пізнається (природа, суспільство. людина тощо).

Об'єктивний ідеалізм — філософська система, згідно з якою першоосновою світу є духовна субстанція. Ця субстанція існує об'єктивно, незалежно від суб'єкта. Представниками О.і. є Платон, Гегель, неотомісти.

Об'єктивність — відтворення об'єкта за його власною мірою (вимірювання твердості, теплоти об'єкта, тощо за певними еталонами). Характеризує відношення суб'єкта до об'єкта.

Онтологія — вчення про першооснови буття.

Операціоналізм — вчення, згідно з яким значення понять зводяться до сукупності операцій, за допомогою яких воно було сформоване. Автор його професор Гарвардського університету Персі Вільям Бріджмен.

Опис — етап наукового пізнання, який полягає у фіксації даних експерименту, спостереження мовою науки. Розрізняють емпіричне й теоретичне (напр., математичне) описування явищ.

Оцінка — ставлення людини (суспільства) до суспільних норм і цінностей, яке полягає в схваленні чи осуді їх, а також в субординації їх за важливістю.

Очевидність — вихідний принцип деяких філософських систем (Декарт, Гуссерль), який полягає в прийнятті певних істин за безумовні та безсумнівні, побудові на них усієї системи філософії. За Гегелем, будь-яке знання є безпосереднім (очевидним) і опосередкованим.

Панлогізм — філософський принцип, за яким дійсність тлумачиться як логічне вираження ідеї, саморозкриття спекулятивного поняття, як мисляча себе субстанція, “сам себе пізнаючий розум” (Г. Гегель).

Пантеїзм — філософське і релігійне вчення про присутність Бога у естві самої природи, ототожнення Бога з природою, розчинення Бога в природі, або, навпаки, природи у Богові.

Парадокс (грец. *paradocos* — *несподіваний, дивний*) — в широкому розумінні — неочевидне висловлювання, істинність якого встановлюється досить важко; в такому смислі парадоксальними вважають будь-які неочікувані висловлювання, особливо коли неочікуваність їх смислу виражена в дотепній формі. В логіці парадоксом називають висловлювання, які в точному сенсі слова суперечать логічним законам.

Патристика (лат. *pater* — *батько*) — сукупність філософських доктрин християнських мислителів (отців церкви) II—VII ст.

Первинні — згідно з вченням матеріалістів XVII—XVIII ст. (Гоббса, Локка) — якості, притаманні самим речам і можуть бути описані механікою (протяжність, величина, фігура).

Перервність (*дискретність*) — категорія діалектики, що характеризує квантовість, дробність, порційність просторово-часових параметрів речей, фізичних сил.

Перипатетики — учні та послідовники Арістотеля. Назва походить від звички мислителя викладати своє вчення під час прогулянки в саду.

Персоналізм — релігійно-філософська течія, яка вищою реальністю і цінністю вважає персону — людину. Бога (американське відгалуження Боун, Хокінг, французьке — Муньє, Лакруа). Світ — сукупність духовних персон (на зразок монад Лейбніца).

Підсвідоме — одне з основних понять психоаналізу Фрейда, яким позначають психічні процеси, що виникають і протікають поза свідомим контролем. Проявляється в снах, обмовках та ін.

Пізнання — процес цілеспрямованого відтворення дійсності в абстрактних образах (поняттях, теоріях) людиною. Пов'язане з практичною діяльністю і зумовлене суспільним буттям людини.

Піфагореїзм — напрям у давньогрецькій філософії, який абсолютизував та обожнював поняття числа і проголошував його першоосновою світу та сутністю речей.

Плюралізм (лат. *pluralis* — *множинний*) — філософські вчення, які визнають множинність субстанцій (Демокріт, Лейбніц); вчення, які визнають множинність поглядів на світ, істин. Характерний для соціологічних течій Заходу.

Позитивізм (франц. *positivisme* — *умовний, позитивний, побудований на думці*) — філософський напрям, який єдиним джерелом істинного знання проголошує емпіричний досвід, заперечуючи пізнавальну цінність філософських знань, теоретичного мислення.

Поняття — форма мислення, яка відображає загальні історичні зв'язки, сутнісні ознаки явищ, поданих у їх визначеннях.

Постулат (*лат. postulatum — вимога*) — вихідне твердження, яке при побудові теорії приймається без доведення. Те ж, що й аксіома.

Правова держава — держава, в якій панує право, метою якої є утвердження правової форми і правового характеру взаємовідносин (взаємних прав і обов'язків) між публічною владою та підвладними структурами як суб'єктами права, визнання і надійне гарантування формальної рівності та свободи всіх індивідів, прав і свобод людини і громадянина.

Правова рівність — рівність вільних і незалежних суб'єктів права за загальним для всіх масштабом, єдиною нормою та рівною мірою.

Правовий закон — адекватне вираження права в його офіційному визнанні, загальнообов'язковості, визначеності й конкретності.

Правосвідомість — міра усвідомлення особою правових норм, правил, що діють у конкретному суспільному середовищі.

Прагматизм (грец. *pragma — справа, дія*) — філософська течія, яка зводить суть понять, ідей, теорій до практичних операцій підкорення навколишнього середовища і розглядає практичну ефективність ідей як критерій їх істинності.

Праксеологія — наукова дисципліна, що вивчає умови і методи ефективної практичної діяльності.

Практика — цілеспрямована предметна діяльність людини щодо перетворення світу. Практична діяльність — спосіб існування людини.

Причинність (*каузальність*) — взаємовідношення речей і процесів матеріального світу, за якого одні (причини) породжують інші (наслідок). Причинність основний принцип наукового пояснення світу, протистоїть диву (в релігії) — явищу, яке не має природних причин. В історії філософії Юм і Кант, а також неопозитивісти заперечують об'єктивність П., зводять її до суб'єктивної форми упорядкування досвіду.

Проблема — форма знання, змістом якої є те, що не пізнане людиною, але потребує свого пізнання.

Провіденціалізм — тлумачення історії як вияву волі зовнішніх сил. Божого провидіння, остаточної перемоги добра над злом.

Прогрес — зміни явищ у природі чи суспільстві від нижчого до вищого, від простого до складного.

Просвітництво — ідеологія молодого буржуазії XVIII ст., яка продовжувала гуманістичні традиції Відродження. Представники Локк, Вольтер, Монте-ск'є, Дідро, Руссо та ін.

Простір — одна з основних ознак матеріальності речей; форми існування матерії, що фіксує їх протяжність і порядок розташування. Субстанційна концепція простору і часу (Ньютон) визнає можливість існування їх без матерії, реляційна (Лейбніц, Ейнштейн) вважає, що простір і час є характеристиками матерії, які без неї не існують. Простір взаємопов'язаний з часом, визначається через час і навпаки. Якісно відмінним структурним рівням матерії притаманні якісно відмінні просторово-часові характеристики.

Протилежність — поняття, що відображає такі відношення між сторонами взаємодії, за яких вони взаємозумовлюють і взаємовиключають одна одну. Наприклад, полюси в електриці.

Психоаналіз — один із методів психотерапії та психологічне вчення, в основі якого лежить визнання домінуючої ролі підсвідомого в житті людини.

Раціоналізм (*лат. rationatis —розумний*) — філософський напрям, який визнає центральну роль в аналізі розуму, мислення.

Реалізм (лат. *realis* — суттєвий, дійсний) — філософський напрям, згідно з яким загальні поняття (універсалії) існують реально як сутності речей.

Редукція (*лаг. reductio — відсування назад, повернення до колишнього стану*) — дії, процеси, які призводять до спрощення структури будь-якого об'єкта.

Релігійна свідомість — система (сукупність) релігійних ідей, понять, принципів, міркувань, аргументацій, концепцій, сенсом і значенням яких є здебільшого віра в надприродне.

Релігійний культ (*лат. cultus — поклоніння*) — один із основних елементів релігійного комплексу, система дій і засобів впливу на надприродне.

Релігійні організації — об'єднання послідовників певного віросповідання, цілісність і єдність якого забезпечується змістом віровчення та культу, системою організаційних принципів, правил і ролей.

Релятивізм (*лат. relativus — відносний*) — підхід, який абсолютизує мінливість, суб'єктивність істини. Притаманний суб'єктивістським напрямам філософії (софісти, сенсуалісти-суб'єктивісти).

Рефлексія (*лат. reflexio — вигин, відображення*) — акт пізнання, предметом якого є пізнавальна діяльність свідомості, “Я”. Пізнання можна досліджувати через результати — зміну наукових ідей, теорій — об'єктивний метод, або через аналіз суб'єктивної діяльності пізнання — рефлексія. В цьому розумінні використовується Декартом, Локком, Гуссерлем.

Розсудок — початковий рівень мислення, де оперування абстракціями відбувається в межах певної незмінної, наперед заданої схеми.

Розум — вищий рівень раціонального пізнання, якому властиві творче оперування абстракціями та рефлексією, спрямованість на усвідомлення власних форм та передумов, самопізнання.

Романтизм — філософська течія, представники якої розглядали природу як художній витвір духу, проповідували культ генія, відводили провідну роль у пізнанні мистецтву, інтуїції.

Самосвідомість — здатність людини поглянути на себе збоку, тобто дистанціюватися від себе, побачити себе очима інших.

Свідомість — відображення дійсності у формах, пов'язаних (прямо чи опосередковано) з практичною діяльністю. Можлива лише як суспільне явище, існує на основі мови. Феноменологія розглядає С. як потік актів (сприймання, пригадування, міркування та ін.), спрямовані на певні предмети (інтенціональність) і певним чином організовані часовим потоком свідомості.

Свідомість людини — нова якість психічної діяльності, за якої дійсність відображається у формах культури, тобто в штучних, неприродних формах,

виготовлених людством у процесі історичного розвитку, практичних настанов, які регулюють ставлення людини до світу.

Світогляд — система найзагальніших знань, цінностей, переконань, практичних настанов, які регулюють ставлення людини до світу.

Свобода — одна з характерних рис людини, яка полягає в тому, що вона (подібно до Бога) може діяти (чи не діяти) з власної волі, не детермінуючись обставинами. С. є підставою моральності людини. В політичній сфері розширення свобод передбачає посилення відповідальності.

Семантика (грец. *semantikos* — той, що позначає) — розділ логіки, що вивчає відношення виразів мови (знаків) до позначуваних ними об'єктів і смислів, які вони виражають.

Семіотика (грец. *semeiotike* — вчення про знаки) — наука про знакові системи. Основоположник — Ч. Пірс.

Сенсуалізм (лат. *sensus* — почуття, відчуття) — напрям у гносеології, згідно з яким відчуття є єдиним джерелом пізнання. Представники Локк, Берклі, Мах та ін. Поняття близьке за змістом емпіризму.

Середні (локальні) соціальні групи — спільності людей, які формуються за стратифікаційною, функціональною, регіональною та іншими ознаками.

Силогізм (грец. *sillogismos*) — дедуктивний умовивід, в якому з двох суджень (засновків) робиться висновок.

Силогістика — розділ формальної логіки, що вивчає силогізми: дедуктивні умовиводи, в яких з двох суджень, що називаються засновками, одержують зумовлене ними третє судження — висновок.

Синтез — метод пізнання, який полягає у поєднанні частин у ціле. Сім'я як мікросоціальна група — соціально-біологічна спільнота, ідо існує на основі шлюбних зв'язків, кровної спорідненості або всиновлення, яка регулює стосунки між чоловіком і дружиною, батьками і дітьми й відповідає за виконання притаманних їй різноманітних функцій.

Скептицизм (грец. *skeptikos* — той, що розглядає, досліджує) — філософські погляди, які сповідують сумнів у можливості досягнення істини, здійснення ідеалів та ін.; давньогрецька філософська школа IV—III ст. до н. е., яка сповідувала ці ідеї (Піррон, Секст Емпірик).

Соліпсизм (лат. *solus* — один, єдиний і *ipse* — сам) — форма суб'єктивного ідеалізму, в якій справжньою реальністю визнається лише суб'єкт, що мислить, а все решта оголошується та ким, що існує лише у свідомості індивіда.

Софізм — хибний силогізм (умовивід), якому надано видимість правильної форми для навмисного введення співбесідника в оману.

Софісти — давньогрецькі мислителі V ст. до н. е. (Протагор, (оргій та ін.), які вперше поставили людину в центр філософського пізнання (людина — міра всіх речей). Суб'єктивізували і релятивізували істину, не гребували різними засобами, щоб збити з пантелику суперника.

Соціальна група — обмежена в розмірах спільність людей, виокремлених із соціального цілого на основі специфіки діяльності, соціальної належності,

спільності відносин, цінностей, норм поведінки, що склались у межах історично визначеного суспільства.

Соціальна роль — сукупність дій, які мусить виконувати особа, маючи певний статус у соціальній системі.

Соціальна спільнота — реально існуюча сукупність індивідів, що емпірично фіксується, відрізняється відотною цілісністю і є самостійним суб'єктом соціальної дії.

Спіритуалізм (*лат. spiritualis* — *духовний*) — інша назва ідеалізму, вчення, яке вважає, що основою світу є духовне начало.

Сприйняття — цілісний образ предмета, безпосередньо даний у живому спогляданні в сукупності всіх його сторін, синтез певних окремих відчуттів.

Стоїцизм — напрям давньогрецької філософії епохи еллінізму, який, зосереджуючись на етичних проблемах, проповідував незворушність, відстороненість від бід і радощів життя.

Страта — реальна, емпірично фіксована спільнота, що об'єднує людей на певних загальних позиціях або на основі спільної справи, яка зумовлює конституювання даної спільноти в соціальній структурі суспільства і протиставлення іншим соціальним спільнотам.

Структура — закономірний зв'язок, усталене відношення між елементами системи (наприклад, відношення між словами в реченні).

Структуралізм — напрям у сучасній (переважно французькій) філософії, який вважає структурно-функціональний метод головним методом філософії. Розглядає структуру як вічне і незмінне, ігноруючи її розвиток. С. мав значний вплив у соціології, етнографії, мовознавстві та інших науках. Представники К. Леві-Стросс, М. Фуко та ін.

Суб'єктивізм — філософський напрям, який пояснює все суще через наявність свідомості суб'єкта.

Суб'єктивний ідеалізм — напрям у філософії, згідно з яким свідомість людини є творцем об'єктивного світу. Існує сенсуалістичний суб'єктивний ідеалізм (Берклі, Юм, Мах), який розглядає відчуття як суто суб'єктивне переживання, заперечуючи його об'єктивні джерела, і трансцендентальний суб'єктивний ідеалізм (Кант, Фіхте, неоканціанці, феноменологи, екзистенціалісти), згідно з яким категоріальна (чи інша) структура свідомості є схемою конструювання світу.

Суб'єктивність — нав'язування свого мірила об'єкта, не узгоджене з його властивостями.

Субстанція (*лат. substantia* — *сутність*) — незмінна першооснова всього сущого. Згідно з уявленням прихильників субстанційної моделі світу С. породжує всі явища світу і є їх об'єднуючим началом. Матеріалісти вважали субстанцією матерію, ідеалісти — Бога.

Судження — форма мислення, яка відображає явища, процеси дійсності, їх зв'язки.

Суперечність — порушення закону несуперечності, згідно з яким два судження, що суперечать одне одному, не можуть бути одночасно істинними. У

філософії Гегеля (діалектиці) С. розглядається як відношення між протилежностями і як джерело руху, розвитку.

Сутність— внутрішні, усталені, суттєві риси, які осягаються розумом. Одні філософи стверджують, що людина здатна пізнати лише явище (Берклі, Юм, Кант, позитивісти), діалектики ведуть мову про взаємозв'язок і взаємопроникнення явищ і сутності.

Схоластика (лат. *scholasticos* — *ученний, шкільний*) — філософське вчення, в якому поєднані релігійно-філософські засновки з раціоналістичною методикою та формально-логічними проблемами.

Сцієнтизм (лат. *scientia* — *знання, наука*) — абсолютизація науки (наукових методів і цінностей) у філософії, соціології і суспільній свідомості взагалі. Знецінює гуманістичні (релігійні, етичні, естетичні та ін.) цінності й розглядає людину як біоробота. Поняття близьке за змістом до поняття “натуралізм”.

Телеологія (грец. *telos* — *ціль*) — вчення про мету, доцільність, згідно з яким все для чогось призначене, має свою ціль.

Теологія — богослов'я, вчення про Бога, система християнських догматів.

Теорія (грец. *theoria* — *спостереження, дослідження*) — найрозвинутіша форма наукового знання, яка дає цілісне, системне відображення закономірних та сутнісних зв'язків певної сфери дійсності.

Геоцентризм — принцип, згідно з яким єдиний Бог проголошується абсолютним началом і центром Всесвіту, що зумовлює собою буття і смисл існування всього живого.

Томізм — філософське богословське вчення Ф. Аквінського і його послідовників. Наприкінці ХІХ ст. трансформоване в неотомізм.

Трансцендентальне (лат. *transcendens* — *той, що виходить за межі*) — поняття, яким в деяких філософських системах позначаються правила (принципи) функціонування свідомості. В свідомості можна вичленити індивідуальні чуттєві (психічні) акти та однакові для всіх людей правила, схеми функціонування свідомості, які кантіанство та феноменологія називають трансцендентальними. Вони, отже, є потойбічними щодо чуттєвого “матеріалу” свідомості. Кант, зокрема, вважав трансцендентальними категоріальні схеми, за допомогою яких синтезувався чуттєвий досвід.

Трансцендентальний ідеалізм — ідеалізм, який досліджує трансцендентальне — категорії, правила діяльності свідомості як джерело конституювання об'єктивної дійсності.

Умовивід— форма мислення, завдяки якій з попередньо здобутого знання з одного чи декількох суджень виводиться нове знання теж у вигляді судження.

Універсали— загальні родові поняття. Питання про природу У. було предметом дискусії між номіналістами і реалістами.

Універсум — філософський термін, що позначає всю буттєву реальність (як досяжну, так і недосяжну для людини) у часі й просторі.

Утилітаризм (грец. *utilitas* — *користь, вигода*) — етичне вчення, згідно з яким основу моральних вчинків людини складає вигода. Засновником У є французький просвітител П. Гольбахта англійський філософ Є. Бентам.

Уявлення — узагальнений чуттєво-наочний образ предмета, який справляв вплив на органи чуття в минулому, але вже не сприймається зараз.

Фальсифікаціонізм — принцип демаркації науки від “метафізики” (як альтернатива принципу верифікаціонізму), згідно з яким універсальне твердження є істинним, якщо жодне одичне твердження, яке логічно випливає з нього, не є хибним. Запропонований К.Поппером.

Феномен (грец. *phainomenon* — *те, що з'являється*) — в буденній мові — унікальне явище; у філософії — чуттєві дані, взяті безпосередньо, як самі по собі. Наприклад, для художника яскравий захід сонця є Ф., і він сприймає його як самоданість. Для вченого — це явище, за яким приховується певна закономірність, сутність.

Феноменологія (грец. *phainomenon* — *те, що з'являється*) — філософське вчення про феномен, який постає не чим іншим, як з'явою певної реальності, її самовияв і саморозкриття. Ф. не розкриває реальності, а засвідчує її такою, якою вона є.

Фетишизм (фр. *fetich* — *амулет*) — викривлене відображення в суспільній свідомості певних явищ, за якого речі наділяються не притаманними їм властивостями (фетишизація грошей, золота, символів влади і т. ін.).

Філософія — теоретичний світогляд, вчення, яке прагне осягнути всезагальне у світі, в людині і суспільстві. Філософія вибудовується із сумнівів і обґрунтовувань, доведень, живе у вільних дискусіях, а тому по-справжньому можлива лише в демократичному суспільстві. Філософськими дисциплінами є метафізика, онтологія, гносеологія, філософська антропологія, логіка, етика, естетика та ін. Ф. вивчає всі феномени культури під кутом зору всезагальності, тобто їх суті, місця та функції в культурі.

“Філософія життя” — напрям у т. з. некласичній філософії кінця ХІХ — початку ХХ ст., представники якого проголосили життя (в біологічній чи психологічній формах) основним предметом філософії. Представники — Ніцше, Дільтей, Бергсон, Фрейд.

Філософія історії — сфера філософського знання про загальність і сутнісність історичного процесу, іманентну логіку розвитку суспільства.

Філософія культури — філософське знання про сутнісні засади культури як процесу й цілісності її архетики, закономірності та перспективи розвитку.

Філософія права — розділ філософії, що займається вивченням змісту права, його сутності й поняття, форм існування й цінності, ролі у житті людини, держави, суспільства.

Філософія релігії — сукупність актуальних і потенційних філософських установок щодо релігії і Бога, філософське осмислення їхньої природи, сутності та сенсу.

Філософська антропологія — вчення про природу та сутність людини.

Форма — зовнішній вияв предмета, певного змісту, внутрішня структура, певний порядок предмета або перебігу процесу.

Формалізація — відображення змістового знання у формалізованій мові, яка створюється для точного вираження думок з метою запобігання можливості неоднозначного розуміння.

Цивілізація (лат. *civilis* — *громадянський*) — в широкому розумінні — те ж, що й культура; у вузькому — певний рівень розвитку культури, який передбачає наявність державності, письма, техніки тощо. Представники “філософії життя” (Шпенглер) Ц. тлумачили як раціональні здобутки культури (бюрократію, науку, техніку), що легко передаються від народу до народу і є свідченням занепаду культури.

Ціле — інтегроване поєднання нових якостей, які не властиві окремим частинам, але виникають в результаті їхньої взаємодії у певній системі зв'язків.

Цінність — значимість, яку люди надають речам, явищам і яка складає основу ставлення до них (вибору, надання переваги тощо). Цінність наявна лише в актах оцінки, коли вибирають, вибудовують ієрархічну структуру цінностей. Цінності мотивують поведінку людей. Проблему цінностей досліджували неокантіанці (Ріккерт), М. Вебер, М. Шелер та ін.

Частина (або елемент) — див. елемент.

Якість — сукупність ознак, що вирізняють річ серед інших, відмінних від неї, і споріднює з подібними.

10. ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

- Що таке дискурс?
- Які аспекти дискурсу ви знаєте?
- Назвіть основні напрямки сучасної світової філософії.
- Що таке сцієнтиські напрямки?
- Що таке соціальні рухи?
- Які основні наукові школи вплинули на розвиток глобалістики?
- Історія виникнення та основні віхи діяльності Римського клубу.
- Які фактори зумовлюють процес глобалізації?
- Опишіть основні концепції ноосфери. В чому відмінність підходів В. Вернадського, П. Тейяра де Шардена, М. М. Мойсеєва?
- Які глобальні проблеми становлять найбільшу загрозу для сталого розвитку країни і світу?
- В чому сутність екологічних рухів?
- Що представляють собою ідеї трансгуманізму?
- Що позначає поняття «глобальний еволюціонізм»?
- к Ви розумієте тезу про те, що людський розум – найважливіший елемент земної біосфери?
- Які філософські уявлення про еволюцію в природі і суспільстві заклали основи глобального еволюціонізму?
- Яким чином освоєння космосу, розвиток космонавтики та астронавтики вплинули на проблематику школи «мітозу біосфер»?

- Які, на Вашу думку, причини виникнення прогностики та футурології?
- Охарактеризуйте етапи становлення прогностики та футурології.
- Які завдання вирішує прогностика, а які – футурологія? В чому їх відмінність?
- Які ви знаєте концепції сталого розвитку?
- Назвіть українських вчених, які розробляли концепцію сталого розвитку.
- Охарактеризуйте роль екологічного фактора в концепції сталого розвитку
- Окресліть перспективи інформології.
- Охарактеризуйте призначення біоетики.
- В чому сутність співвідношення науково-технічного і технічного прогресу.
- Абсолютна й конкретна свободи у новочасній метафізиці.
- Свобода як відкритий проект. Багатовекторність ідей свободи у сучасній філософії.
- Який стосунок свободи й толерантності в неопрагматизмі?
- Що вам відомо про практики свободи як практики симуляції у філософії Ж.Бодрієра?

9.ПИТАННЯ ДЛЯ ЕКЗАМЕНУ

1. Теоретичні бази дискурс-аналізу. Проблеми типології дискурсу.
2. Основні принципи та критерії поділу дискурсу на типи: філософський, літературний, публіцистичний, художній та масмедійний дискурс.
3. Дискурс-аналіз як вивчення комунікативної поведінки.
4. Загальні аспекти дискурсу у теоретичних побудовах Мішеля Фуко, Жака Лакана et al.
5. Основні тенденції розвитку сучасної західної філософії.
6. Найбільш впливові напрями та течії філософії заходу.
7. Сутність матеріалістичного розуміння історії.
8. Антропологічні напрями в західній філософії. Проблема несвідомого та ірраціонального.
9. Філософія людського існування (екзистенціалізм). Еволюція релігійної філософії.
10. Позитивізм та його різновиди.
11. Структуралізм та модернізм в сучасній філософії. Р
12. аціональна, ірраціональна та релігійна філософія у сучасній західній філософії.
13. Постмодерн. Стратегії розвитку Постмодерну.
14. Поняття дискурсу та дискурсивної практики; можливість співвіднесення (співіснування) опозиційних концепцій (думок) та інші проблеми які характеризують.

15. Глобальні проблеми сучасності.
16. Історичні форми відношення людини до природи.
17. Поняття глобальної проблеми. Класифікація глобальних проблем.
18. Глобальна свідомість. Екологічний імператив.
19. Сутність людського буття. Буття і існування.
20. Головні проблеми екзистенціалізму: людина в загальній структурі буття, унікальність людського буття, проблеми свободи, людина в умовах соціальної кризи та граничної ситуації, життя і смерть, сенс людського буття (М. Хайдеггер, К. Ясперс, А. Камю, Ж.-П. Сартр).
21. Перспективи сучасної цивілізації: політичні, наукові, релігійні, філософські пошуки виходу з кризи.
22. Прогностика і футурологія. Співвідношення понять “прогноз” і “передбачення”.
23. Виникнення та становлення ідей трансгуманізму (Дж. Хакслі, Дж. Холдейн, Дж. Д. Бернал).
24. Ідеї «мислячих машин» в концепціях Тоффлера, Тьюрінга та фон Неймана. Основні цілі та завдання трансгуманізму.
25. Співвідношення гуманізму, трансгуманізму і постгуманізму. Поняття екофемінізм.
26. Основні концепції та напрямки (ліберальний, спіритуалістичний (культурний) і соціалістичний (соціальний) фемінізм).
27. Представники філософської думки – В. Липинський, Д. Донцов, Г. Костельник, А. Шептицький.
28. Система основних понять сталого розвитку. Історичні передумови і філософські підстави концепції сталого розвитку.
29. Сучасні соціальні процеси: особливості та властивості, форми прояву соціальних процесів.
30. Види соціальних процесів та їх характеристика: економічні, демографічні, міграційні, політичні, екологічні, соціокультурні, духовно-моральні.
31. Екологічний фактор сталого розвитку.
32. Соціально-економічний фактор сталого розвитку.
33. Процес глобалізації і забезпечення безпеки та сталого розвитку.
34. Проблеми та перспективи сталого розвитку в Україні.
35. Екогуманізм як нова філософія життя.
36. Науково-філософський аспект проблеми взаємодії суспільства і природи.
37. Футурологічні концепції екологічного напрямку (мальтузіанство, неомальтузіанство, екоалармізм, технооптимістична течія).
38. Зародження ідеї Екологічної Конституції Землі (ЕКЗ).
39. Екологічна економіка, проблематика сталого розвитку, глобалізація. Шлях від ідеї до концепції.
40. Екологізація освіти у перспективах розвитку суспільства. Екологізація інших аспектів соціокультурного розвитку.
41. Біоетика в організмі сучасної науки.

42. Екологічна філософія та екологізація суспільства. Розвиток міждисциплінарних теоретичних інтеграторів та основні напрями інтеграції в сучасній науці.
43. Соціальне значення персонального комп'ютера.
44. Інформаційний простір та інформаційна культура особи і суспільства. Інформатизація як засіб досягнення сталого розвитку суспільства.
45. Техніка як філософсько-антропологічна проблема.
46. Філософія техніки.
47. Техніка, технологія, технікознавство.
48. Основні напрями НТР та особливості її сучасного (технологічного) етапу.
49. Основні напрями західної філософії науки і техніки в ХХ ст. Мораль та етичні норми діяльності в науці.
50. Соціальна відповідальність вченого. Учителю і учень у науці, наукова школа.
51. Морально-етичні проблеми авторства та співавторства.
52. Людина як компонент соціокультурної реальності.
53. Ідентичність та толерантність у соціальних науках.
54. Вплив глобалізації на соціокультурні трансформації свободи та флуктуації свободи в сучасних умовах.
55. Свободна людина в соціокультурній реальності: ідентичність і толерантність.
56. Соціально-економічні та політичні передумови свободи особистості. Інтереси, бажання людей у процесі формування під впливом економічних відносин і соціального середовища.
57. Філософське осмислення війни.
58. Гібридна війна. Інформаційна війна. Значення моралі.
59. Фактори формування соціальної правової держави і правового громадянського суспільства.
60. Принципи правової держави і громадянського суспільства.
61. Особливості формування правової культури в Україні. Проблема збереження кращих національних традицій правової культури.
62. Особливості правової культури США та англо-саксонської правової системи.

10 РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

Основна література:

1. Атаманюк З. М. Свобода як фактор соціокультурних трансформацій сучасного українського суспільства : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 316 с.
2. Філософія освіти: навчальний посібник. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2021. 348 с.
3. Пономарьов О. С., Костиця І. В. Практикум з філософії освіти : навчально-методичний посібник. Харків : НТУ «ХПІ», 2019. 104 с.

4. Опачко М.В. Філософія сучасної освіти. Навчально-методичний посібник. Ужгород: УжНУ, 2018. 72 с.
5. Філософія освіти: навчальний посібник. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2021. 348 с.
6. Філософія: Підручник / за ред.. Є.Р. Борінштейна. Одеса: Університет Ушинського, 2021. 502 с.

Додаткова література:

1. Asieieva Y., Orlenko I., Borinshteyn E., Atamaniuk Z., Dobrolyubskaya Y. Intuition as a philosophical reflection at the time of COVID-19 pandemic. *Amazonia Investiga*. Volume 11 - Issue 49: 108-116 / January, 2022. <https://doi.org/10.34069/AI/2022.49.01.12/>
2. Borinshtein Y., Stovpets O., Kisse A., Balashenko I., Kulichenko V. Educational marketing as a basis for the development of modern Ukrainian society and the state. *Amazonia Investiga*. Volume 11 - Issue 54: 146-157 / June, 2022. <https://doi.org/10.34069/AI/2022.54.06.14/>
3. Nataliia Rybka, Oksana Petinova, Irina Kadievskaya, Zoia Atamaniuk. Science, Creative Activity and Academic Plagiarism: Connections and Contradictions. *Acta Baltica Historiae et Philosophiae Scientiarum* Vol.10, No. 2 (Autumn 2022) DOI : 10.11590/abhps.2022.2.05
4. Айтов, С. Ш. Сучасна філософія історії: історично-антропологічний горизонт. Дніпро : Ліра, 2018. 364 с.
5. Бичко І.В. Філософія: Підручник для студ. вищих закладів освіти. Київ : Либідь, 2019. 648с.
6. Гриценко Г., Гриценко С., Іщенко Т., Мельничук Т., Чуприк Н., Анохіна Л. Етика ділового спілкування. К. Центр навчальної літератури. 2019. 344с.
7. Гончаренко М. С. Синергетичний світогляд сучасного етапу розвитку світу і людини: монографія. Харків : Панов А. М. [вид.], 2017. 103 с.
8. Дахній, А. Й. Мартін Гайдеггер та екзистенційна філософія: монографія. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2018. 248 с.
9. Данильян О. Г. Філософія : підручник. Харків : Право, 2020. 432 с.
10. Етика та естетика: навчально-методичний посібник (у схемах і таблицях)./за редак. проф. В.С. Бліхара. Львів : ПП «Арал», 2019. 204 с.
11. Запорожченко О.В. Навчальний посібник з філософії з завданнями та тестами. –Ізмаїл: РВ ІДГУ, 2019. 256 с.
12. Лісеєнко О. В. Українська національна ментальність: ціннісні зрушення в умовах сучасності. *Перспективи. Соціально-політичний журнал*. 2022. № 2. С. 140-145.
13. Матвійчук А. В., Матвійчук О. В. Громадянське суспільство та деонтологічний дискурс. Сучасне державотворення: правова трансформація в умовах світових змін: монографія / за заг. ред. проф. Ю. Л. Бошицького, Київський університет права НАН України. Київ: Талком, 2020. С. 195–217.
14. Поплавская Т.Н. Философия гармонии или основы этики и эстетики. Одеса : Гельветика, 2020. 300 с.

15. Сидоренко О. П., Корлюк С. С., Коваленко О. А., Розова Т. В. Філософія науки. Одеса, 2020. 230 с.
16. Шепетяк Олег, Шепетяк Оксана. ФІЛОСОФІЯ: Підручник. Львів : Місіонер, 2020. 784 с.

Інформаційні ресурси:

1. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського : офіційний сайт. URL:
<http://www.nbuv.gov.ua>
2. Одеська національна наукова бібліотека : офіційний сайт. URL:
<http://odnb.odessa.ua/>
3. Бібліотека Університету Ушинського: офіційний сайт. URL :
<https://library.pdpu.edu.ua/>
4. Бібліотека філософа: офіційний сайт. URL : <https://platona.net/load/>
5. Бібліотека університету імені Т. Г. Шевченка: офіційний сайт. URL:
<http://philsci.univ.kiev.ua>
6. Наукове пізнання: методологія та технології. URL : <http://np.pdpu.od.ua>
7. Перспективи. Соціально-політичний журнал. URL:
<http://perspektyvy.pdpu.od.ua/>